

Aanbiedingsdocument

Het Friese Ijsselmeerkustgebied

Uitgave

Aanbiedingsdocument Het Friese IJsselmeerkustgebied is een gezamenlijke uitgave van Provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de gemeenten Súdwest-Fryslân en De Fryske Marren.

© juni 2022

Redactiecommissie

Jan Doornbos, Marco Kok, Ruud de Smit, Kaj Valk, Maarten Jan Bijl, Folkert Bouma, Marcus Noordmans, Frederika Rollema en Ben Wagenaar

Redactie en productie

Terwisscha & Wagenaar, Leeuwarden

Disclaimer

Bij de totstandkoming van deze uitgave is de grootst mogelijke zorgvuldigheid betracht. Desalniettemin kunnen de opdrachtgever en -nemer geen verantwoordelijkheid nemen of aansprakelijk worden gesteld voor mogelijk foutieve informatie.

Inhoudsopgave

1.	Dit is het moment	6
1.1.	Urgentie	6
1.2	Tij is gunstig	6
1.3	Richtinggevende Agenda	8
1.4	Aanbiedingsdocument	8
1.5	Financiën	10
1.6	Communicatie	10
2.	De Friese IJsselmeerkust	12
2.1	Dijken	12
2.2	Bloei	12
2.3	Stagnatie en dijkversterking	12
2.4	Afsluitdijk en natuurontwikkeling	14
2.5	Beleving en economie	16
2.6	Opgaven	18
2.7	Gebiedsagenda Súdwesthoeke	18
3.	Thema's, uitgangspunten en status	21
3.1	Gezond evenwicht	21
3.2	Thema's	21
3.3	Uitgangspunten, randvoorwaarden en doelen	21
3.4	Status, selectie en voortgang	22
4.	Ambities, opgaven en agenda	25
4.1	Vooraf	25
4.2	Ambities en opgaven	25
4.3	Initiatieven per deelgebied	38
	Overzicht van opgehaalde ideeën en initiatieven	56

Leeswijzer:

- In hoofdstuk 1 laten we zien waarom dit het moment is om de aantrekkelijkheid, leefbaarheid en economie van de Friese IJsselmeerkust te versterken en welke rol het aanbiedingsdocument daarin speelt.
- In hoofdstuk 2 beschrijven we het profiel van het gebied door een beknopte omschrijving van het ontstaan, de ontwikkeling alsook de opgaven die er liggen.
- In hoofdstuk 3 beschrijven we de thema's, uitgangspunten en doelen, gebaseerd op bovenliggend Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050.
- In hoofdstuk 4 vertalen we de ambities naar opgaven en acties alsook naar enkele concrete gebiedsgerichte voorbeeldprojecten die laten zien hoe we e.e.a. aan willen pakken. We bieden geen volledig overzicht, maar een eerste aanzet die laat zien hoe we de adaptieve Uitvoeringsprogramma's 2023-2027 vorm willen geven.

Voorwoord

Veel ambities, ideeën, initiatieven én financiële middelen komen komende decennia samen in opgaven, programma's en projecten aan de Friese IJsselmeerkust. Met dit Aanbiedingsdocument Het Friese IJsselmeerkustgebied geven wij als Friese overheden en samenwerkingspartners* een eerste, belangrijke aanzet tot het in kaart brengen, bundelen en realiseren van kansrijke initiatieven en maatschappelijke doelen in het gebied. Dit alles met een doorkijkje naar 2050; de looptijd van de IJsselmeeragenda en het Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied. We baseren ons daarbij op de bij ons bekend zijnde opgaven, alsook op de ideeën, wensen en plannen van onze gebiedspartners, lokale organisaties en de inwoners (o.a. sessies en de digitale ideeënkaart) van het gebied.

De opbrengst wordt aangeboden aan burgers, maatschappelijke organisaties, lokale overheden en ondernemers die actief zijn in de regio. Zij kunnen hierop reageren en anticiperen. De opbrengst leggen we vervolgens tegen de meetlat van de brede welvaart. Ze dienen bij te dragen aan de kwaliteit van leven van huidige en volgende generaties. Dit conform ons beleid en de duurzame ontwikkelingsdoelen (SDG's**) van de Verenigde Naties en de Europese Unie.

Wat we gaan doen, moet wel aansluiten bij onze ambities, zoals vastgelegd in het Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050. En bijdragen aan belangrijke uitdagingen waar we als samenleving voor staan. Denk aan de klimaatverandering, de energietransitie en aan het behoud van cultureel erfgoed, het voorzieningenniveau en de leefbaarheid in het buitengebied. Allemaal facetten die meewegen bij het vormgeven van onze toekomst.

Met dit document blikken we ook vooruit door de opgaven en kansen voor de lange(re) termijn in beeld te brengen. Tevens zetten we opdrachten uit tot verkenning en financiering. Met als doel tot een eerste, nader ingevuld - met de bevolking, belanghebbenden en besturen afgestemd - adaptief uitvoeringsprogramma (2023*** — 2027) te komen. Met 2050 als stip aan de horizon!

Dit aanbiedingsdocument is een logisch vervolg op het eerder verschenen ambitiedocument en opgaveplan en richtinggevend voor de uitvoeringsprogramma's in de komende decennia. Ze biedt een overzicht van wat er in het gebied speelt, waar kansen liggen en wie daarvoor aan de lat staan. Maar ook wat er op de korte en lange(re) termijn moet gebeuren en wat daarvoor nodig is. Daar gaan we, samen met u, werk van maken door initiatieven te faciliteren en financieel te ondersteunen. Op weg naar een duurzame toekomst van de kustregio die (ons) zo waardevol is.

* Provincie Fryslân, gemeente Súdwest-Fryslân, gemeente De Fryske Marren, Wetterskip Fryslân

** De SDG's (Sustainable Development Goals) zijn 17 doelen om van de wereld een betere plek te maken in 2030. Ze zijn omarmd door de landen die zijn aangesloten bij de Verenigde Naties (VN) en Europese Unie, waaronder Nederland.

*** Eind 2022 verschijnt er eerst een beknopt programma met projecten die op zeer korte termijn in uitvoering kunnen worden genomen, het zogenaamd 'laaghangend fruit'. Dit programma wordt gaandeweg 2023 aangevuld met gewogen en geselecteerde projecten en opgenomen in het uitvoeringsprogramma richting 2027.

1. Dit is het moment

Waarom we nu moeten doorpakken

1.1. Urgentie

De Friese IJsselmeerkust staat de komende decennia voor belangrijke, maatschappelijke opgaven en transities. Denk aan het instandhouden van de leefbaarheid en het voorzieningenniveau in vooral de vele, kleine kernen die het beeld van de kustregio domineren. Ook andere maatschappelijke opgaven vragen de komende decennia veel aandacht, zoals de energietransitie en de klimaatadaptatie.

Hetzelfde geldt voor de achteruitgang in biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid, de uitstoot van stikstof en CO₂ en de uitdagingen waar de landbouw voor staat, waaronder de route naar kringlooplandbouw, zeker in het langzaam inklinkende veenweidegebied. Ook mogen we de natuuropgaven en weidevogelproblematiek niet vergeten. Onderwerpen die niet alleen vandaag, maar de komende decennia spelen en om structurele oplossingen vragen. Bij voorkeur integraal en gebiedsgericht.

1.2 Tij is gunstig

Dit is het moment om deze zaken, alsook de kansen die het gebied biedt samen aan te pakken. De afgelopen jaren is er op veel fronten - en door diverse partijen - geïnvesteerd in samenwerking en voorbereiding van ingrepen die moeten leiden tot een algehele structuurversterking van de Friese IJsselmeerkust.

Daarbij zowel inhoudelijk als financieel gesteund door initiatieven die hieraan bijdragen. We hebben het dan over het project Versterken Friese IJsselmeerkust, de Programmatische Aanpak Grote Wateren, maar ook over Windpark Fryslân en De Nieuwe Afsluitdijk. Richtinggevend bij deze en alle voorziene ontwikkelingen is de Agenda IJsselmeergebied 2050 van de rijksoverheid.

Versterken Friese IJsselmeerkust

Sinds 2017 werken de Provincie Fryslân, de gemeenten Súdwest-Fryslân en De Fryske Marren, Wetterskip Fryslân, It Fryske Gea én het Rijk aan maatregelen die de lokaal optredende erosie, verzanding en afnemende natuurwaarde van de IJsselmeerkust ten gevolge van stroming én wijzigend/flexibel peilbeheer moeten keren. Aan de hand van streeksessies zijn door de regio koppelkansen in kaart gebracht die een positief effect kunnen hebben op de economie, leefbaarheid, natuur, waterkwaliteit en belevingswaarde van de kuststrook.

Een en ander is vastgelegd in de 'Verkenning erosie-aanpak en koppelkansen' en onderwerp van nadere uitwerking in thematische werkgroepen. De uitkomsten daarvan wordt opgenomen in het navolgende adaptieve uitvoeringsprogramma. Voor het project is de komende jaren een kleine € 17 miljoen beschikbaar, waarvan het Rijk € 12 miljoen voor haar rekening neemt (IenW, i.k.v. Deltaprogramma) en de regio € 4,9 miljoen (regio-ambities en koppelkansen). Vanuit het KRW en Natura-2000 is er nog € 2 miljoen beschikbaar voor aanvullende maatregelen.

Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW)

De PAGW beoogt richting 2050 het realiseren van 'toekomstbestendige grote wateren waar hoogwaardige natuur goed samengaat met een krachtige economie'. Met de grote wateren hebben we het over het Waddengebied, het IJsselmeergebied, de Zuidwestelijke delta en het Rivierengebied. In deze programmatische aanpak werken Rijk en regionale partners samen om de natuur van grote wateren (lees hier IJsselmeer) zo robuust te maken dat het ecosysteem de gevolgen van klimaatverandering en duurzaam gebruik de komende decennia veerkrachtig kan opvangen. Meer concreet betekent het dat er aan de Friese IJsselmeerkust wordt ingezet op:

- herstel van natuurlijke processen;
- geleidelijke overgangen tussen land en water;
- betere verbindingen tussen verschillende wateren;
- betere verbindingen met het achterland op en over de dijk.

Streven is dat de maatregelen bijdragen aan het herstel van habitats en ecologische verbindingen, aan de kwaliteit van de leefomgeving én aan het vestigingsklimaat. Er is een lijst samengesteld van tientallen voorziene initiatieven langs de Friese IJsselmeerkust die komende jaren verder uitgewerkt worden. De resultaten hiervan worden na besluitvorming meegenomen in het adaptieve uitvoeringsprogramma Friese IJsselmeerkustgebied. Waarmee tevens de regionale cofinanciering is vastgelegd.

Voor de komende jaren (t/m 2032) is inmiddels € 8 miljoen door het Rijk beschikbaar gesteld. Streven is samen met het Rijk een verbreding van de opgave te realiseren waarvoor zo'n € 32 miljoen nodig is.

Windpark Fryslân

Windpark Fryslân is in 2021 in het IJsselmeer, ter hoogte van de Breezanddijk, aangelegd. Het is 's werelds grootste windpark in binnenwater en telt 89 turbines die jaarlijks zo'n 320 MW aan energie produceren. Daarmee draagt ze bij aan de regionale energie-ambitie. En aan de klimaatdoelen van de provincie en de landelijke overheid, zoals vastgelegd in het klimaatakkoord (2019).

De provincie Fryslân participeert in het windpark en stelt een deel van het rendement beschikbaar voor initiatieven aan de Friese IJsselmeerkust. Met deze middelen - en die van de betrokken gemeenten, Wetterskip Fryslân en

mogelijk ook middelen van buiten de regio - worden projecten komende jaren mede ge(co)financierd. Daarnaast kan de hiertoe opgerichte stichting de komende twintig jaar jaarlijks rekenen op een fors bedrag van Windpark Fryslân voor maatschappelijke initiatieven in de kustregio.

1.3 Richtinggevende Agenda

De Agenda IJsselmeergebied 2050 van de rijksoverheid agendeert en geeft richting aan de maatschappelijke en ruimtelijke opgaven die de komende decennia in het IJsselmeergebied spelen. Denk aan klimaatadaptatie, beschikbaarheid van voldoende zoet en schoon water, natuurversterking en het belang van landschap- en omgevingskwaliteit. Met water als de verbindende factor.

Met de agenda wil het Rijk samen met andere partijen, waaronder regionale overheden, ngo's* en bedrijfsleven, synergie creëren tussen de verschillende opgaven en deelgebieden. Het is aan de overheden om beleid (beter) op elkaar af te stemmen, beschikbare middelen optimaal in te zetten en een vliegwiel te creëren voor private en particuliere initiatieven.

De eerste pennevrucht van de meer geïnstitutionaliseerde samenwerking aan de Friese IJsselmeerkust is het Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050. Ander voorbeeld is de Bestuursovereenkomst die de regionale partners met het Rijk (IenW) sloten voor het project Versterken Friese IJsselmeerkust. Dit gezamenlijke aanbiedingsdocument is een logisch vervolg op de verstevigde relaties en samenwerking.

In het IJsselmeergebied komen vele opgaven samen. Het combineren van al deze opgaven in het gebied dwingt ons na te denken over ruimtelijke samenhang en maakt regie en samenwerken noodzakelijk. In 2018 hebben ruim 60 partijen** op bestuurlijk niveau de Agenda IJsselmeergebied 2050 ondertekend. In de Agenda staat hoe we het IJsselmeergebied klaarmaken voor de toekomst [bron: agendaijsselmeergebied2050.nl]

1.4 Aanbiedingsdocument

In dit aanbiedingsdocument komen alle initiatieven die spelen en partijen die actief zijn aan de Friese IJsselmeerkust samen. Het is een logisch vervolg op en uitwerking van het door de provincie, beide gemeenten en Waterskip Fryslân vastgestelde Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050 waarin de langetermijn ambities en thema's voor het gebied zijn vastgelegd. Daarbij vormt het de basis voor de verkenning van de op te stellen uitvoeringsprogramma's voor het Friese IJsselmeerkustgebied, richting 2050.

We schetsen in dit document achtereenvolgens een beeld van het ontstaan, het unieke karakter en de kwetsbaarheid van het gebied. We gaan in op de kansen en opgaven die er liggen. Hoe we die — en de middelen — kunnen verbinden, wie daarvoor de aangewezen partijen zijn en wat daarvoor nodig is.

* ngo: niet-gouvernementele organisatie. Is organisatie die zich onafhankelijk van overheden richt op maatschappelijke doelen.

** Waaronder de Provincie Fryslân en de gemeenten Súdwest-Fryslân en De Fryske Marren

Tijdpad:

- Q 2 Aanbiedingsdocument naar de colleges en het DB Wetterskip Fryslân
- Q 3 Vaststelling Aanbiedingsdocument gemeenteraden, Gedeputeerde Staten en DB Wetterskip Fryslân
- Q 3 - Q 4 In overleg opstellen beknopt Uitvoeringsprogramma en aanbieden aan besturen ter vaststelling (waar nodig).
- 2023 Vervolmaking en afstemming adaptief Uitvoeringsprogramma 2023-2027
- 2023 > Met het Uitvoeringsprogramma 2023-2027 gaan we terug naar de samenleving om gemaakte keuzes toe te lichten en om samen met alle belanghebbenden te komen tot projecten die in uitvoering kunnen worden genomen.

Dat betekent niet, dat er tot die tijd niets gebeurt. Het zogenaamde laaghangend fruit (rijpe en haalbare projecten) willen we vanaf 2023 plukken* op basis van het beknopte programma dat eind 2022 verschijnt.

Koppelkansen

Koppelkansen dienen zich vooral aan op het gebied van cultuurhistorie en natuurontwikkeling, gecombineerd met recreatie en toerisme (zie o.a. Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust). Het vrij intact gebleven cultuurhistorisch landschap, de goed bewaarde historische kernen en monumenten alsook de diverse natuur en kustzone spelen hierin een prominente rol. Kansen dienen zich ook aan als het gaat om landbouw, visserij en horeca. Denk aan het toepassen van duurzame technieken, het verduurzamen van teelten en het produceren van verantwoorde (streek)producten voor lokale consumptie. Verduurzaming gaat daarbij hand in hand met het creëren van economische meerwaarde en draagt bij aan een sterk en vitaal platteland. Meekoppelkansen dienen zich ook aan bij lopende programma's en projecten waaronder De Nieuwe Afsluitdijk, Versterken Friese IJsselmeerkust, het Hoogwater Beschermingsprogramma, Baggerplan IJsselmeergebied, Regio Deal NIL en de opgaven uit de Gebiedsagenda Súdwesthoeke, de uitvoeringsagenda Gastvrij Fryslân 2028, het provinciale Veenweideprogramma 2021-2030 en position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030.

* Eind 2022 verschijnt er eerst een beknopt programma met projecten die op zeer korte termijn, in uitvoering kunnen worden genomen. Dit programma wordt gaandeweg 2023 aangevuld met de gewogen en geselecteerde projecten, resulterend in een Uitvoeringsprogramma 2023-2027.

1.5 Financiën

Voor de uitvoering van het programma Friese IJsselmeerkustgebied zijn provinciale middelen beschikbaar uit de rekenen van de deelname in Windpark Fryslân. Dit staat los van de jaarlijkse bijdrage van het Windpark aan het omgevingsfonds (zie kader).

Ook betrokken gemeenten dragen bij aan de uitvoering en het management van het programma. Al dan niet in de vorm van personele inzet. Wetterskip Fryslân draagt bij aan de proceskosten voor opgaven die uit eigen koker komen. Meer hierover vindt u in het Opgaveplan Friese IJsselmeerkustgebied.

Voor de initiatieven wordt per project financiering gezocht. Daarbij kunnen derden bijdragen en wordt er aansluiting gezocht bij gemeentelijke of regionale ontwikkelingen, opgaven en daarvoor beschikbare middelen. Denk aan de transitie van de landbouw, de klimaat-, stikstof- en natuuropgave, maar bijvoorbeeld aan Rijksprogramma's zoals het Deltaprogramma, het PAGW en nationale en Europese subsidiefonds. Ook het beheer en onderhoud van kapitaalgoederen en dijken biedt koppelkansen. Door een gebiedsgerichte, integrale aanpak en het combineren van financiële middelen kunnen we meer doen met dezelfde middelen.

Fiks Omgevingsfonds

Een goed idee voor een mooi project? Doe een beroep op Fiks Omgevingsfonds (fiksomgevingsfonds.frl). Dit fonds financiert, vanuit de opbrengsten van Windpark Fryslân, initiatieven die de Friese IJsselmeerkust sterker, mooier, fijner, leuker en/of duurzamer maken.

Het gaat daarbij de komende 20 jaar om een jaarlijks bedrag van zo'n € 700.000. Deze middelen komen beschikbaar voor het verduurzamen, verbinden, verbeteren, vernieuwen en promoten van natuur, toerisme, recreatie en cultuur & erfgoed aan de IJsselmeerkust in de gemeente Súdwest-Fryslân.

Met het geld uit het Fiks Omgevingsfonds kunnen inwoners, bedrijven, stichtingen en verenigingen in de regio lokale projecten langs de IJsselmeerkust realiseren. Ideeën zijn welkom en worden beoordeeld op geschiktheid en haalbaarheid.

1.6 Communicatie

Er zal op verschillende manieren over de inhoud, mogelijkheden en voortgang van de initiatieven aan de Friese IJsselmeerkust worden gecommuniceerd. Leidend daarin is de website www.frieseijsselmeerkust.frl met het programma en relevante documenten.

Daarnaast verschijnt er periodiek een nieuwsbrief waar belangstellenden zich voor kunnen aanmelden. Ook worden de social media ingezet om belanghebbenden van actuele informatie te voorzien.

Uiteraard is ook persoonlijk contact belangrijk. Dat vindt plaats op de regelmatig te organiseren regionale informatie- en participatie-avonden zoals begin 2022 in Makkum, Lemmer, Workum en Stavoren. De locaties en data hiervoor vindt u op de website en worden tevens via de digitale nieuwsbrief verspreid.

Voor meer informatie of vragen kunt u ook bellen en/of een afspraak maken met de medewerkers van het projectbureau. Ook deze gegevens staan op genoemde website.

Wat betekent dit voor u?

Genoemde programma's en projecten zorgen er voor dat er de komende decennia samen werk wordt gemaakt en middelen vrijkomen voor de structuurversterking van de Friese IJsselmeerkust. Zowel waar het gaat om natuurontwikkeling, het versterken van de biodiversiteit, landschapskwaliteit en de (recreatieve) infrastructuur, het behouden en benutten van cultureel erfgoed, het stimuleren van de economie alsook het financieren van lokale initiatieven en het werk maken van de klimaatadaptatie en de energie- en landbouwtransitie.

Als burger, belanghebbende, ondernemer en investeerder biedt dit document u inzicht in de opgaven, aanpak en kansen en voordelen voor het IJsselmeerkustgebied. De investeringen zorgen er voor dat de kwaliteit van de leefomgeving er sowieso op vooruit gaat, net als het milieu en de werkgelegenheid. Ook bieden we een ieder de gelegenheid mee te denken, wensen kenbaar te maken, initiatieven aan te dragen én te participeren en te investeren. Samen kunnen we zoveel meer.

2. De Friese IJsselmeerkust

Ontstaan, ontwikkeling en opgaven

De Friese IJsselmeerkust loopt van de Afsluitdijk tot aan de Noordoostpolder. Het is het oudste aaneengesloten stuk Zuiderzeekustlijn dat deel uitmaakt van het IJsselmeer. De 56 kilometer lange kustlijn kent een grillig verloop met buitendijkse zandbanken, kwelders, strandjes en natuurgebieden met dijken, havenstadjes en natuurlijke kliffen als begrenzing tussen land en water. Het achterland wordt van Noord naar Zuid gedomineerd door het vlakke klei- en (deels)veenweidegebied en de glooiende Zuidwesthoek met haar kliffen.

De Friese IJsselmeerkust zoals wij die kennen is het resultaat van het samenspel tussen natuur en mens. In die volgorde. Het grillige patroon van de kustlijn ontstond onder invloed van landijs, wind en water. Met als hoog(s)tepunt het in de voor-na-laatste ijstijd ontstane, meest westelijk gelegen, Rode Klif.

Waar Friesland en Noord-Holland aanvankelijk verbonden zijn door een dik veenpakket, ontstaat rond het begin van de jaartelling een brede geul die het water van de IJssel afvoert naar de Noordzee. Met stijgend water en dalende (veen)bodem ontstaat geleidelijk aan de Zuiderzee. Aan Friese zijde vestigen zich, vanaf de achtste eeuw, langs de kust - op oeverwallen - en aan Marneslenk de nederzettingen Stavoren, Hindeloopen, Makkum en Bolsward die zich weldra als (inter)nationale handelscentra ontwikkelen. Met in hun kielzog de havens van Lemmer, Workum, Molkwerum en ook Harlingen.

2.1 Dijken

Vanaf 1200 worden de eerste dijken aangelegd om de wateroverlast te beperken en veiligheid, tot ver in het achterland, te vergroten. Zijlen (sluizen) zorgen bij eb voor de afvoer van het overtollige water uit het achterland. Dankzij de aanleg van de zeedijken ontstaat vanaf de zestiende eeuw een redelijk 'stabiele' kustlijn. Het gevaar van overstromingen blijft echter op de loer liggen. Vooral agrariërs verenigen zich in de strijd tegen het water, onder andere door de oprichting van zeewerende waterschappen of zeedijkscontributies.

De introductie van poldermolens (16e eeuw) maakt kunstmatige bemaling mogelijk. Meren als het Stavense Noorder- en Zuidermeer worden drooggemalen en buitendijks land wordt op de zee heroverd (Workumer Nieuwland). Langs de kust beschermen kilometers aan houten paalwerk de dijkvoeten. Meer landinwaarts vormen de achttiende eeuwse slaperdijken een extra barrière bij overstromingen.

2.2 Bloei

De economische bloei van Amsterdam (16e en 17e eeuw) zorgt in Friese havenplaatsen voor een toenemende bedrijvigheid en welvaart. Nieuwe scheepswerven ontluiken. Friese schippers werken voornamelijk voor hoofdstedelijke kooplieden. De internationale handel en scheepvaart floreert. In Makkum en Workum ontstaat een kleiverwerkende- en kalkindustrie. De visserij komt op, maar blijft marginaal vergeleken met de concurrentie uit de gunstiger gelegen havens aan de Zuiderzee- en Noordzeekust. De havenplaatsen zijn het portaal naar het Friese achterland en van strategisch belang. In de achttiende eeuw wordt Lemmer, met veerdiensten op Amsterdam vanuit Sneek, Heerenveen en Groningen, een vooraanstaande havenplaats.

2.3 Stagnatie en dijkversterking

Na stagnatie en neergang begin negentiende eeuw, breken er in de tweede helft van deze eeuw betere tijden aan. Door bevolkingsgroei neemt de vraag naar vis toe, de vissersvloot groeit. Industrie en nijverheid produceren vooral goederen voor de lokale handel. In de landbouw en visserij is sprake van een toenemende export (boter en paling) op Holland en Engeland.

Bescherming tegen het zeewater blijft echter belangrijk. Een overstromingsramp in 1825 leidt een halve eeuw later tot afdamming van het Lemsterhop en tot dijkverzwaring. Vanaf dan tot halverwege de twintigste eeuw wordt het houten paalwerk door steenglooiingen vervangen. Ze worden verzaagd tot planken waar menig woning mee is gebouwd. Dijken worden verhoogd en verschillende meren worden drooggemalen om ook achter de dijk de waterstanden te beheersen en landbouwgronden te winnen.

IJsselmeerdijk

De IJsselmeerdijk heeft over de gehele lengte, onderbroken door de kliffen in Gaasterland, een eenduidig beeld (zie illustratie). Het is een ca 5 meter hoge grasdijk met aan de buitendijkse voet stenen en soms houten versterkingen. Tussen Hindeloopen en Mirns worden ook kapglooiingen aangetroffen: buitendijkse mini-dijkjes van basaltblokken die de eerste golven breken.

Binnendijks wordt de groene dijk veelal begeleid door de Dyksfeart. Ook komen op verschillende plaatsen dijkspuiten voor. Deze zijn ontstaan door het opgraven van klei ten behoeve van de verzwaring en ophoging van de dijk. Tussen de in de ijstijd ontstane hoge kliffen in het zuidwesten, liggen stukken oude zeeweringen versterkt met paalwerken en stenen glooiingen.

2.4 Afsluitdijk en natuurontwikkeling

Tot de aanleg van de Afsluitdijk (1932) was de Friese IJsselmeerkust, onder invloed van het getij, een dynamisch gebied. Na afsluiting van de Zuiderzee is het waterpeil vastgelegd op het niveau van laag water. Langs de Friese kust valt hierdoor een groot intergetijdengebied droog en ontstaat er zo'n 4000 hectare aan buitendijkse kwelders/waarden.

Een deel daarvan is ingepolderd, denk aan de Makkumer Zuidwaard, maar het merendeel bestaat tegenwoordig uit beschermde natuurgebieden met rietlanden, schrale hooilanden en biezenvelden. Her en der langs de kuststrook vormen zand en schelpen waardevolle ondieptes. Een aantal zandplaten en schelpenbanken is permanent droog komen te liggen, zoals de Makkumerwaard, de Kooiwaard, de Workumerwaard en de Mokkebank. It Fryske Gea, de provinciale natuurbeschermmer, beheert een groot deel van deze 'nieuwe natuur'.

Het IJsselmeer is, behalve een belangrijk zoetwaterbekken, een natuurgebied van internationale betekenis (Natura2000 gebied). Grote aantallen vogels verblijven, foerageren, rusten en broeden in het water en aan de kustranden. De drassige oeverbegroeiingen, met onder andere ruigten en plaatselijk overgangs- en trilvenen, zijn vrij zeldzaam in Nederland. Ze zijn als paai-, broed- en foerageerplaatsen belangrijk voor vissen en vogels. Een aanzienlijk deel van de Nederlandse populaties moeras- en pionierbroedvogels broedt langs de kust die ook belangrijk is voor kleine zoogdieren zoals de noordse woelmuis.

Eigendom en beheer

Grote delen van de Friese kust zijn eigendom van of in beheer bij (gepacht door) It Fryske Gea. Overige gebieden zijn veelal in eigendom van betrokken overheden. Lokaal is er sprake van particulier of zakelijk eigendom (zie figuur op pagina 15).

Kaart met bewaard gebleven en beeldbepalende ruimtelijke structuren [bron: cultuurhistorisch IJsselmeerbiografie, Friesland]

2.5 Beleving en economie

Water, natuur, rust, ruimte, vermaak en cultuurhistorie zijn de belangrijkste dragers van recreatie en het toerisme aan de Friese IJsselmeerkust. Onderscheidend is de ligging aan het grootste binnenlandse zoetwatermeer van West-Europa. Stranden worden afgewisseld met moerassige rietvelden en begroeiing direct aan het water. De stranden van Lemmer, Makkum en Workum zijn op mooie dagen publiekstrekkingen. Net zo goed als de historische 'elfstedenstadjes' Sloten, Hindeloopen, Workum en Stavoren die behalve watersporters ook veel cultuurtoeristen en dagrecreanten verwelkomen.

De verblijfsaccommodaties en jachthavens langs de kust zijn overwegend goed bezet. De regio is vooral bekend om haar waterrecreatie en -sport. Ook de Elfstedenroute loopt door het gebied. De kustzone is goed verbonden met het aangrenzende Friese merengebied waarin de afgelopen decennia veel is geïnvesteerd in de vorm van versterking en uitbreiding van het vaargebied en de upgradering van watersportkernen met recreatieve voorzieningen. De nieuwe sluis in Stavoren zorgt bovendien voor een adequate verbinding tussen het IJsselmeer en de Friese meren.

De gastvrijheidssector tekent voor de helft van de economische waarde en werkgelegenheid van alle watergebonden activiteiten. Ze is samen met havengebonden industrie de snelst groeiende sector. Dankzij het toerisme kunnen kleine kernen hun voorzieningen in stand houden. Aan de andere kant is de gastvrijheidssector (erg) seizoensgebonden, wat haar kwetsbaar maakt. Hetzelfde geldt voor het achterblijvende service- en kwaliteitsniveau van ontvangst- en verblijfsaccommodaties. Niet voor niets wordt — ook met het oog op toenemend toerisme en inzet op kwaliteitstoerisme* — provinciaal en gemeentelijk gepleit voor en geïnvesteerd in onder meer seizoensverlenging, gastvrijheid, water-, cultuur- en natuurrecreatie en upgradering van het voorzieningenniveau en van de logiesaccommodaties.

De landbouw is een belangrijke drager van het landschap langs de IJsselmeerkust. Oude, kleinschalige verkavelingen aan weerszijden van de IJsselmeerdijk zijn uniek en zorgen voor een aantrekkelijk geheel. Het bedrijven van landbouw is kleinschaliger dan elders in de provincie. Anticiperend op de transitie waar de landbouw voor staat (zie opgaven), zal er meer en meer gekozen gaan worden voor natuurinclusieve landbouw en/of verbreding van activiteiten met toerisme, zorg, landschapsonderhoud en maatschappelijke diensten als waterberging en weidevogelbeheer.

De Friese IJsselmeerkust kent tien kernkwaliteiten:**

1. De IJsselmeerdijk als verbindend en continu element.
2. Een geknikte kustlijn met wisselende panorama's.
3. Verre zichten, weids en open.
4. Rust, ruimte en donkere nachten.
5. De Afsluitdijk als ingenieurskunstwerk.
6. Grote rijkdom aan cultureel en archeologisch erfgoed.
7. Ferskaat: verscheidenheid binnen eenheid, veel contrasten.

* Kwaliteitstoerisme is toerisme dat past bij/rekening houdt/respect heeft voor het unieke karakter van de bestemming, de cultuur, rust, ruimte en natuur. Dit zijn overwegend natuur- en cultuurtoeristen

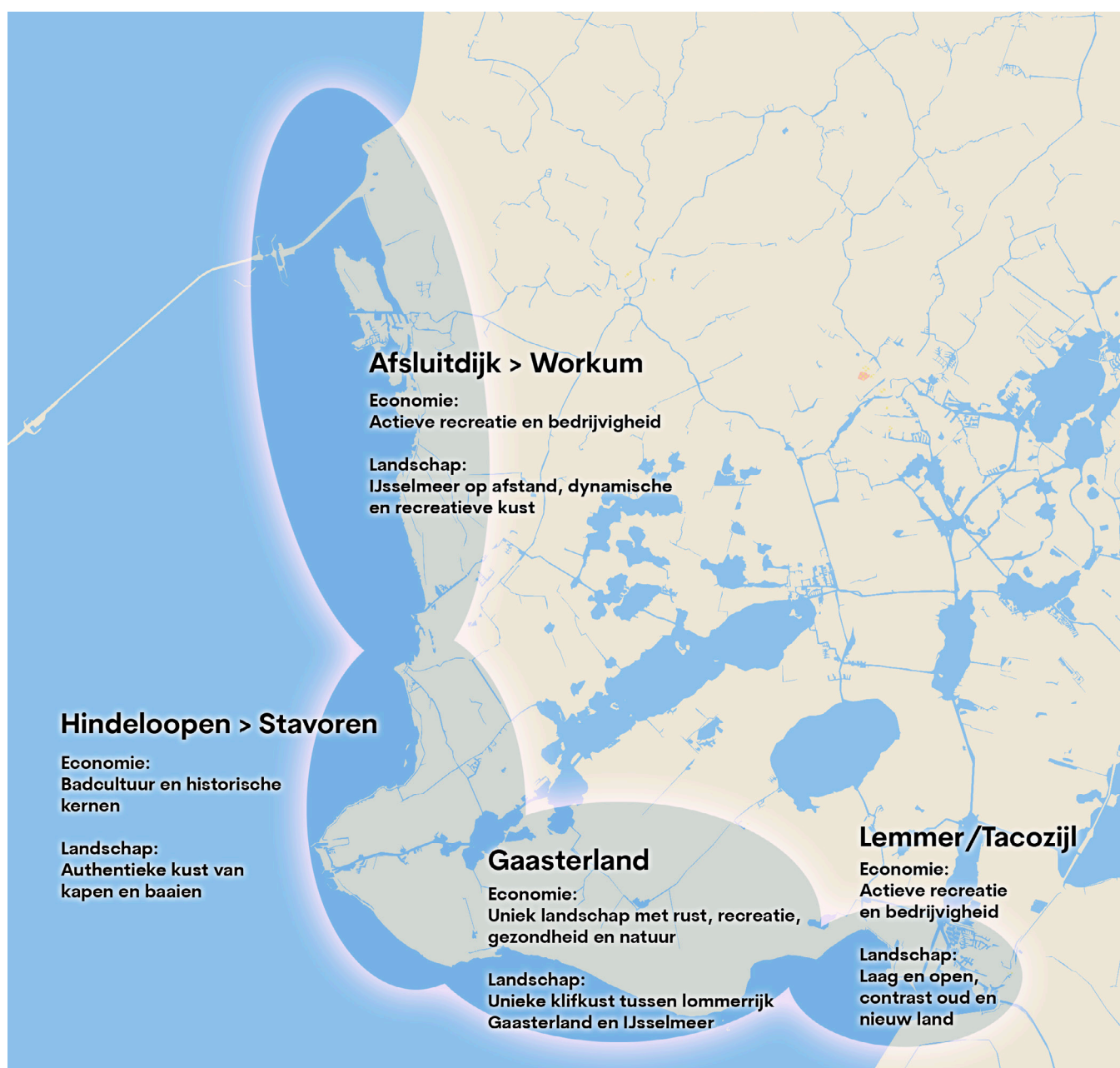
** bron: It Ferheljend lânskip, 2018

8. Verhaal nog herkenbaar in het landschap.

9. Iconische plekken.

10. Elke kern zijn eigen identiteit.

In het kader van het project Versterken Friese IJsselmeerkust, is het gebied verdeeld in vier zones, met elk zijn eigen economisch profiel en landschappelijke kaders waar bij de invulling van opgaven en initiatieven op geanticipeerd kan worden.

Ontwikkelingszoning en -positionering Friese IJsselmeerkust [bron: Eindrapport Versterken Friese IJsselmeerkust

2.6 Opgaven

De Friese IJsselmeerkust staat de komende decennia voor belangrijke, maatschappelijke opgaven en transitie. In de eerste plaats is dat de instandhouding van de leefbaarheid en het voorzieningenniveau in vooral de vele, kleine kernen die het beeld van deze kustregio domineren. Als eerder genoemd kan de gastvrijheidssector hierin een belangrijke rol spelen, net zo goed als investeringen in de woningvoorraad en de aantrekkelijkheid van het landschap én het woon- en leefklimaat.

Zuidwest-Friesland behoort vandaag de dag tot de top-3 van streken in Nederland die gewaardeerd worden om het goede woon- en leefklimaat. Dat is mooi, maar om dat in stand te houden vragen vergrijzing, braindrain en vertrek van met name jongeren en het bieden van voldoende, passende en betaalbare woonruimte en werkgelegenheid de komende jaren/decennia de nodige aandacht en investeringen. Hetzelfde geldt voor het cultureel erfgoed, waaronder de vele monumenten, historische binnensteden, gemalen, karakteristieke boerderijen en talrijke met leegstand bedreigde (monumentale) kerkgebouwen die in de (nabije) toekomst een andere invulling vragen.

Ook andere maatschappelijke en ruimtelijke opgaven vergen de komende decennia veel aandacht. Denk aan de klimaatverandering die er bijvoorbeeld voor zorgt voor meer natte en droge periodes waardoor we zowel water moeten kunnen verwerken als op voorraad houden. Dit vraagt bijvoorbeeld een meer flexibel peilbeheer van het IJsselmeer. Daarnaast leidt de klimaatverandering tot een zeespiegelstijging waardoor het IJsselmeerpeil op de lange termijn moet worden verhoogd en zowel de kust als Afsluitdijk moeten worden versterkt.

Hetzelfde geldt voor opgaven als de achteruitgang in biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid, de uitstoot van stikstof en CO₂, de energietransitie (RES) en de vele uitdagingen waar de landbouw voor staat, waaronder de route naar kringlooplandbouw en NIL (zie ook uitvoering Regio Deal NIL in Kleiweide), zeker in het langzaam inklinkende veenweidegebied. Tot slot zijn er nog de natuuropgaven, die onder meer liggen in de Natura-2000 gebieden, en de stikstof- en weidevogelproblematiek. Zaken die niet alleen vandaag, maar ook de komende decennia spelen en om structurele, integrale oplossingen vragen.

Uitgangspunt is om bij het invullen van het uitvoeringsprogramma voortdurend te zoeken naar verbinding met genoemde opgaven en kansen. Niet alleen om win-win-situaties te realiseren en initiatieven en middelen te kunnen combineren, maar ook om te komen tot integrale, bij voorkeur gebiedsgerichte programma's waarin de losse componenten elkaar aanvullen, versterken en resulteren in duurzame, langetermijnoplossingen.

2.7 Gebiedsagenda Súdwesthoeke

Met meer dan een schuin oog dient gekeken te worden naar de thema's en opgaven uit de Gebiedsagenda Súdwesthoeke*. Denk daarbij bijvoorbeeld aan het optimaliseren en oplossen van knelpunten van (fiets) routenetwerken, het stimuleren van de plattelandseconomie en duurzaam ondernemen. Maar ook aan verduurzaming en kwaliteitsverbetering en organisatie van het toeristisch aanbod, het ondersteunen van initiatieven uit de samenleving, het behouden en versterken van de ruimtelijke kwaliteit, het inrichten van een

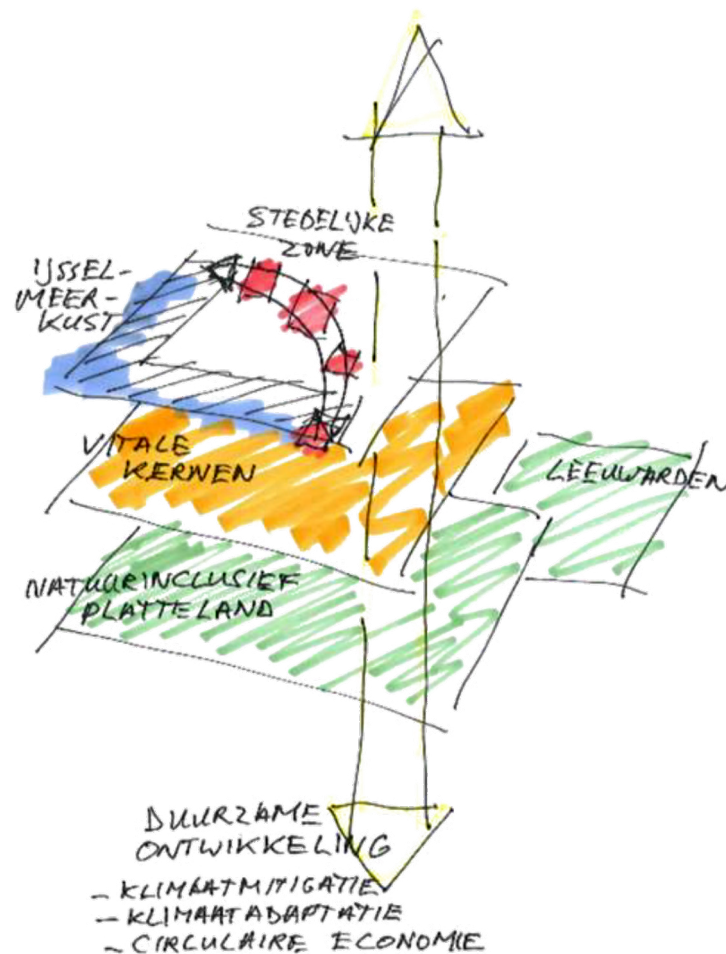
* De Gebiedsagenda Súdwesthoeke is de gezamenlijke uitvoeringsagenda van de provincie Fryslân, Wetterskip Fryslân en de gemeenten Súdwest-Fryslân en de Fryske Marren op het gebied van Economie & Toerisme; Leefbaarheid & Voorzieningen; Blauw & Groen; Cultuur & Cultuurhistorie. Ruimtelijke kwaliteit en duurzaamheid zijn richtinggevend binnen genoemde thema's.

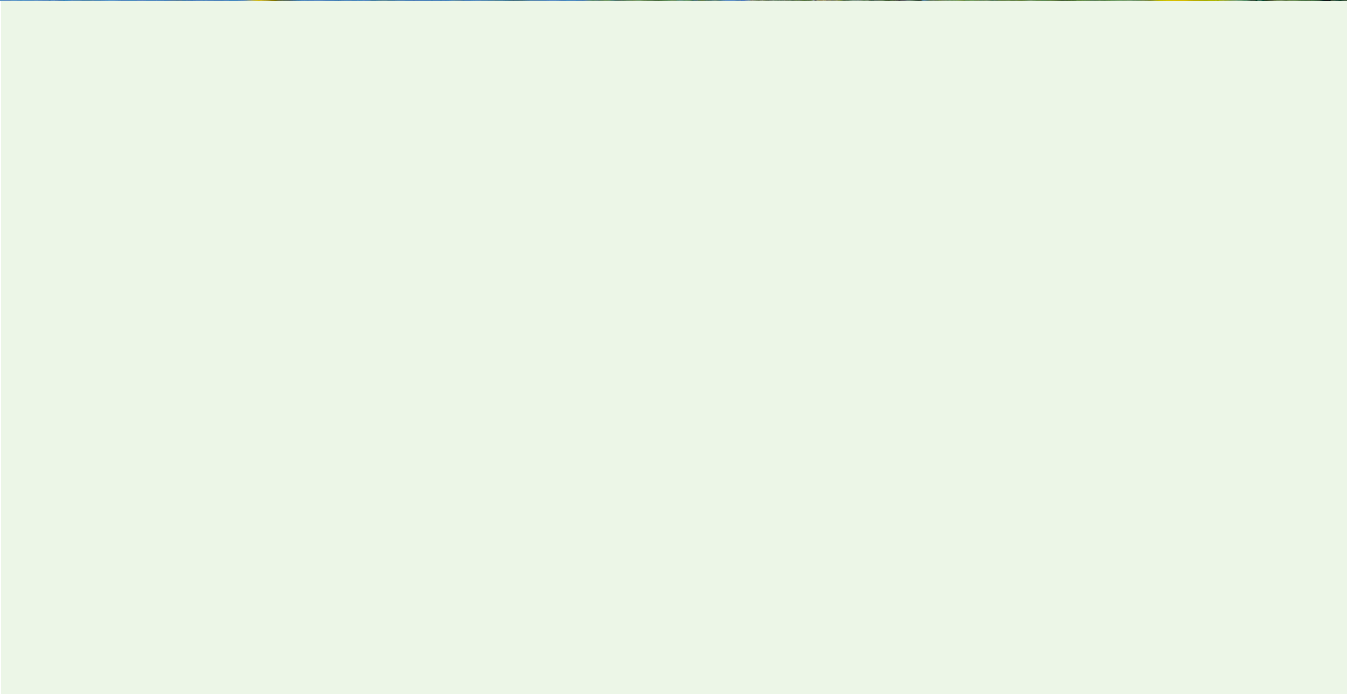
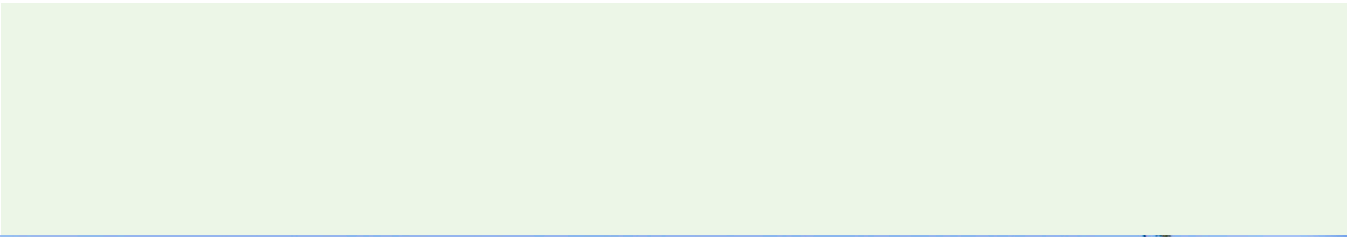
toekomstbestendig en duurzaam watersysteem, het stimuleren van groen-blauwe diensten en het investeren in cultuurhistorisch erfgoed.

Alle investeringen in ruimte, klimaat, natuur, landschap, cultuur, voorzieningen en infrastructuur komen niet alleen ten goede aan de kwaliteit en aantrekkelijkheid van de regio als woon-, werk-, vestigings- en leefgebied, maar vergroten ook de toeristische en recreatieve aantrekkingskracht van de Friese IJsselmeerkust en het directe achterland.

Wat kunt u hiermee?

Kennis van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van de Friese IJsselmeerkust maakt dat we met andere ogen kijken naar wat er nu (nog) is aan landschappelijke kwaliteiten, culturele waarden en economische activiteiten. Kennis van het verleden en de opgaven die er nu liggen, leert ons dat we zorgvuldig met onze omgeving en met elkaar moeten omgaan. Dat we moeten samenwerken en plannen en ideeën op elkaar moeten afstemmen. Want alleen samen kunnen we het unieke karakter van het gebied in stand houden, de uitdagingen die er liggen aangaan en zorgen voor brede welvaart voor iedereen; nu en in de (verre) toekomst.

3. Thema's, uitgangspunten en status

Naar een gezond evenwicht en integrale aanpak

Dit hoofdstuk geeft beknopt inzicht in de thema's en doelen waarmee betrokken overheden invulling willen geven aan de ambities en het uitvoeringsprogramma. Voor uitgebreide documentatie verwijzen we naar het bovenliggende 'Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050' dat een brug slaat tussen de Agenda IJsselmeergebied 2050 (Rijk), de interprovinciale Gebiedsagenda IJsselmeer 2050 (4 provincies) en de opgaven waar de kuststrook en het directe achterland voor staan.

3.1 Gezond evenwicht

We staan op een kruispunt als het gaat om het (herstel van) evenwicht tussen mens en natuur. We zien dat terug in onder meer het klimaat- en energievraagstuk en de daarmee samenhangende CO₂-, stikstof- en veenweideproblematiek, maar ook in de achteruitgang van biodiversiteit, bodemvruchtbaarheid en het bewaken van de waterkwaliteit en het beheersen van waterstanden.

In onze ambities m.b.t. de IJsselmeerkust, streven we naar een gezond evenwicht tussen mens, omgeving en economisch gewin (**People, Planet, Prosperity/SDG's/Brede Welvaart**). Factoren die meewegen in het al dan niet meenemen van initiatieven.

In de planontwikkeling zelf, willen we bijdragen aan genoemde klimaat-, biodiversiteits- en watervraagstukken alsook aan de energietransitie en de uitdagingen waar natuur en landbouw voor staan. Daarmee plaatsen we de Friese IJsselmeerkust in de brede context van wereldwijde maatschappelijke ontwikkelingen en opgaven.

3.2 Thema's

Wij kozen in het Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050 voor de hoofdthema's die passen bij het karakter van diezelfde kust. Dat zijn Water, Cultuur, Natuur, Energie en Economie. Ze sluiten aan bij het gevoel dat het gebied oproept, de krachten die het vormgaven én die het naar onze overtuiging ook richting de toekomst zullen vormgeven. Onze ambities en de daaruit voortvloeiende projecten, koppelen we aan één - en vaak ook meerdere - van deze thema's en genoemde opgaven.

3.3 Uitgangspunten, randvoorwaarden en doelen

Onderstaand formuleren we puntsgewijs de uitgangspunten, randvoorwaarden en doelen die als kaders dienen voor het invullen van de ambities en de keuze voor en uitwerking van initiatieven langs de Friese IJsselmeerkust.

Uitgangspunten:

- bestaande kwaliteiten beter ontwikkelen;
- sociaaleconomisch profiel verbeteren;
- regionaal woon- en leefklimaat versterken;
- initiatieven vanuit de samenleving faciliteren;
- klimaat-, water- en energievraagstukken integreren;
- regionale ontwikkelingen waarnemen en stimuleren;
- koppelen aan gemeentelijke, provinciale, landelijke en Europese ontwikkelingen en (maatschappelijke) opgaven.

* Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050, 'rust, ruimte & reuring in een veranderende wereld, 2020 (Provincie Fryslân, gemeente Súdwest-Fryslân, gemeente De Fryske Marren en Wetterskip Fryslân

Randvoorwaarden:

- financieel haalbaar en betaalbaar;
- ruimtelijk inpasbaar;
- passend binnen nationale en Europese wet- en regelgeving, waaronder de nieuwe Omgevingswet.

Doelen:

- identiteit van het gebied (unique selling points) versterken;
- de sectorale uitdagingen integraal binnen veranderings- en gebiedsprocessen oppakken en inspelen op kansen die (toekomstige) ontwikkelingen bieden;
- komen tot een adaptief investeringsprogramma tot 2050 i.s.m. maatschappelijke partners.

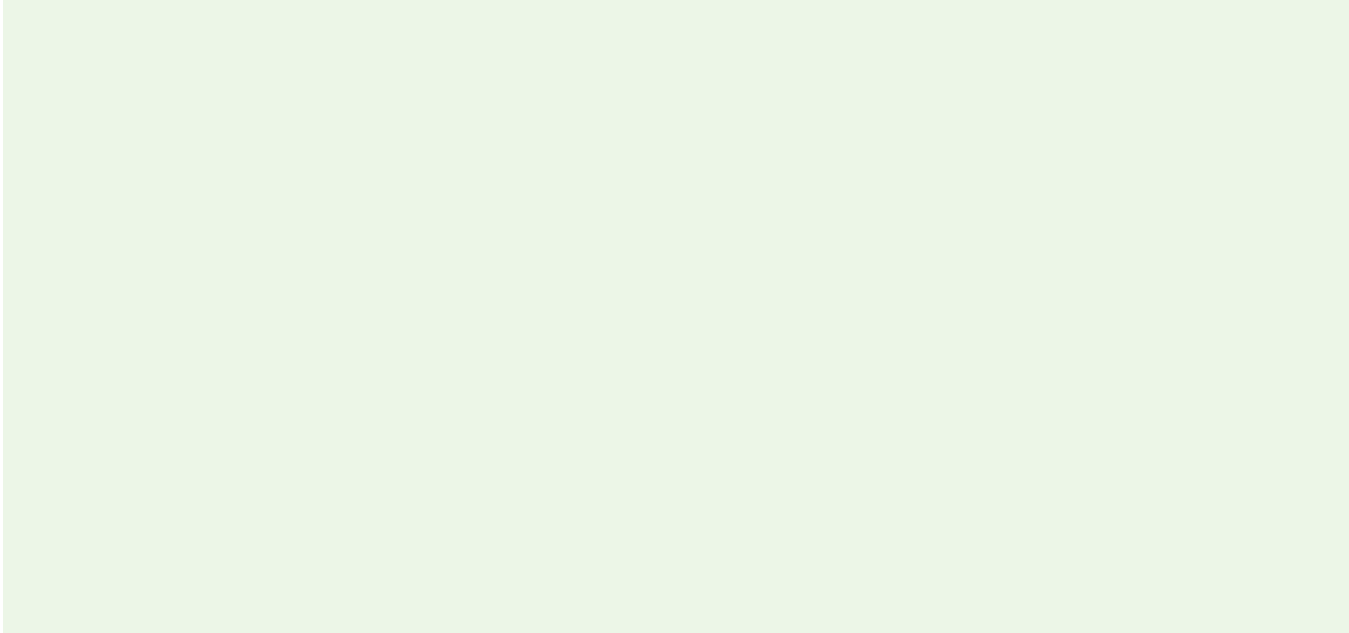
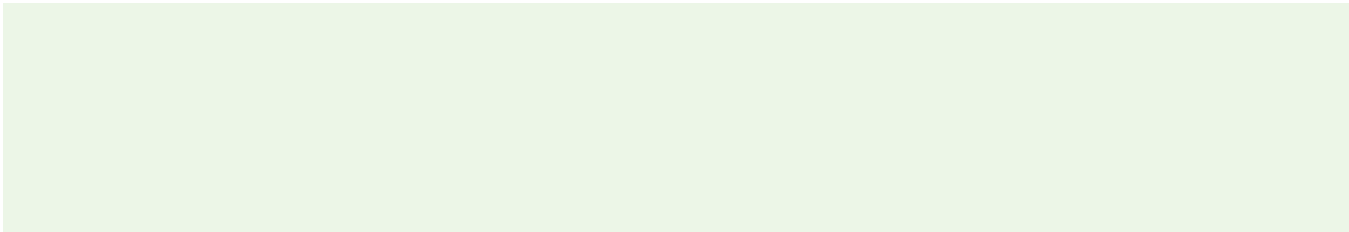
3.4 Status, selectie en voortgang

Dit aanbiedingsdocument is een voorloper op – en eerste aanzet tot – de adaptieve vijfjaarlijkse uitvoeringsprogramma's richting 2050. De initiatieven, zoals in dit document en de bijlage genoemd, variëren van min of meer rijpe plannen tot initiatieven die door stakeholders en de gemeenschap zijn aangedragen en de ideefase nog niet zijn ontgroeid (zie bijlage). We brengen ook die laatsten onder de aandacht om een zo volledig mogelijk beeld te schetsen van de kansen die er liggen en waarop de komende jaren geanticipeerd kan worden.

Na vaststelling van dit aanbiedingsdocument wordt het eerste uitvoeringsprogramma opgesteld. In dit programma vindt de selectie plaats van de aangedragen initiatieven. Dit gebeurt aan de hand van genoemde uitgangspunten, randvoorwaarden en doelen (zie paragraaf 3.3) en de uitgewerkte ambities en opgaven (zie paragraaf 4.2). De onderbouwing en keuzes worden besproken met de stakeholders.

Tijdens het opstellen van dit document, en het hierop volgend uitvoeringsprogramma, worden nieuwe colleges geformeerd en bestuursprogramma's opgesteld. De financiële vertaling daarvan vindt eind 2022 plaats in de begrotingen. Dit betekent dat er nog onvoldoende duidelijkheid is over de financiële reikwijdte van het Uitvoeringsprogramma 2023 – 2027. Wat gevolgen heeft voor de mate van concreet- en hardheid van het programma. Wij vangen de gevolgen hiervan op met een tussentijdse evaluatie en actualisatie van het adaptieve uitvoeringsprogramma in 2023.

4. Ambities, opgaven en agenda

4.1 Vooraf

Conform het Ambitiedocument Het Friese IJsselmeerkustgebied 2050, vatten we in dit hoofdstuk eerst de regionale (themagebonden) ambities samen die gebaseerd zijn op de in hoofdstuk 3 genoemde doelen en uitgangspunten.

In het vervolg voorzien we de ambities van opgaven die als kapstok dienen voor de invulling van het uitvoeringsprogramma. We hebben het dan over actuele vraagstukken en initiatieven om (nader) te inventariseren, te verkennen, te toetsen, uit te werken, te integreren en af te stemmen met betrokken partijen, bestuurders én de mienskip. Om zodoende samen tot een volwaardig en samenhangend uitvoeringsprogramma te komen met een doorkijkje naar de middellange termijn en 2050.

Door adaptief te programmeren blijven we actueel en kunnen we anticiperen op nieuwe ontwikkelingen met in het achterhoofd het streefbeeld - en de ambities - richting 2050. Eén en ander is dus niet in beton gegoten. Gaandeweg voegen we nieuwe initiatieven toe en worden lopende geupdate. Ook kunnen er plannen afvallen. Bijvoorbeeld omdat ze (financieel) niet haalbaar zijn. Of omdat ze niet aan vigerend beleid of de wensen van de mienskip voldoen. Wel proberen we voortdurend een zo compleet en actueel mogelijk overzicht te bieden, zodat betrokken stakeholders, bewoners, deelnemers en potentiële investeerders tijdig kunnen anticiperen.

4.2 Ambities en opgaven

Het ambitiedocument beschrijft per thema de langetermijnambities in relatie tot in hoofdstuk 3 genoemde uitgangspunten en doelen. We vatten deze ambities samen en voorzien ze van opgaven - en waar mogelijk acties - die als kapstok dienen voor zowel nieuwe als inmiddels bekende initiatieven die in het vervolg verder worden uitgewerkt.

→ **ECONOMIE**

→ **Ambitie: Europees kampioen circulair**

Een sterke economie is afhankelijk van grondstoffen. De wereldgrondstoffenvoorraad is schaars en eindig. Nu de schaarste toeneemt, loopt ook de prijs van afvalstoffen op en wordt het financieel rendabel om ze als grond- en bouwstof te zien.

Opgaven

Om de omslag naar een circulaire economie te versnellen heeft het vorige kabinet het Rijksbrede programma Nederland Circulair in 2050 gelanceerd. De samenwerkende partners onderschrijven deze ambitie en willen zich hierin doorontwikkelen en onderscheiden met een top 3 positie in Europa in 2025. Daarbij gaan ze onder meer voor circulair inkopen.

Een weg naar een circulaire economie wordt gestimuleerd, ligt open en willen we met elkaar bewandelen. Daarbij dagen we zowel overheden, ngo's, bedrijven, kennisinstellingen als individuen uit om duurzaam te ondernemen, in te kopen en te handelen. En om aan de slag te gaan met het ontwikkelen van vernieuwende concepten waarbij hergebruik van biomassa, materialen, grond-, bouw- en meststoffen even vanzelfsprekend is als het sluiten van de natuurlijke kringloop. Ook de provinciaal benoemde economische speerpunten (innovatiecluster Drachten, maritieme cluster, cluster watertechnologie en agribusiness), kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan de

circulaire doelen. Zowel door de binnen de clusters ontwikkelde kennis te delen als door samen te werken.

De landbouw / agrifoodsector kan op dit terrein een belangrijke (voortrekkers)rol vervullen in haar route naar duurzaam land-, bodem-, vrucht- én watergebruik én gezonde voeding. Maar ook op het gebied van duurzaam afvalstoffen- en reststoffenmanagement is nog een wereld te winnen. Zo zet gemeente Súdwest-Fryslân in op een (digitale) grondstoffenbank (soort marktplaats). In 2021 is hiervoor een plan van aanpak opgesteld om de basis op orde te krijgen. Het gaat daarbij om materialen inventariseren, opslaan en weer inzetten bij projecten. Dit wordt in 2022 uitgevoerd. Datascience is daarmee ook van groot belang om de kenniseconomie rondom circulariteit te ontwikkelen

In haar Duurzaamheidsprogramma wil de gemeente De Fryske Marren naast het behalen van de landelijke en regionale circulaire doelen het komend decennium extra inzet plegen op onder meer scheiden, inzamelen en hergebruiken van afvalstromen, circulair inkopen, afvalvrije scholen en bewustwording.

Dit aanbiedingsdocument biedt actoren de gelegenheid om kansrijke initiatieven en pilots in te dienen, waarbij het mooi zou zijn als die raakvlakken hebben met bijvoorbeeld het verduurzamen van het midden en kleinbedrijf, de recreatiesector, de jacht- en scheepsbouw (o.a. gebruik reststromen en hernieuwbare materialen), de leefomgeving, de landbouw- (5* en natuurinclusief), het veenweidevraagstuk (vb klei op veen) en zeker ook aan de energietransitie.

Acties

- Inventariseren en verbinden duurzame initiatieven en projecten in het gebied i.s.m. Circulair Friesland en brancheorganisaties.
- In kaart brengen regionale bouw-, biomassa- en afvalstromen en de kansen voor en risico's bij hergebruik als mest-, grond- of bouwstof.
- Verduurzamen recreatievaart i.s.m. watersportbranche, de Stifting Elektrysk en Fossylfry Farre Fryslân en regionale ondernemers.

→ **Ambitie: internat. befaamd recreatiecluster voor korte- en langetermijn verblijfsrecreatie**

Tien procent van de beroepsbevolking aan de Friese IJsselmeerkust is actief in de gastvrijheidssector. Waarbij Makkum de populairste en grootste aanbieder is van dagrecreatie in Fryslân, buiten de Waddeneilanden. Met de verwachte, jaarlijkse groei (5%) van met name het buitenlands toerisme, heeft de Friese IJsselmeerkust volop kansen zich verder te ontwikkelen tot een sterk toeristisch-recreatief cluster vergelijkbaar met de Noordzeekust en de Waddeneilanden.

Anticiperend op de groeikansen én de bijdrage die de gastvrijheidssector levert aan de brede welvaart – denk aan de leefbaarheid, het voorzieningenniveau en het welzijn van ons allen – is het provinciale beleid gericht op structuurversterking van de sector (Nota Gastvrij Fryslân 2028). Hiertoe zijn opgaven uitgezet als de upgradering van logiesaccommodaties en het versterken en verrijken van onder meer de waterrecreatie, de routenetwerken, de marketing en het data- en destiniatiemanagement. Beide IJsselmeerkustgemeenten volgen dit beleid in grote lijnen, waarbij m.b.t. de IJsselmeerkust het accent ligt op het versterken en verduurzamen van de waterrecreatie en logiesaccommodaties en de gastvrijheidssector in het algemeen én het beter beleef- en bereikbaar maken van de kust zelf.

Met het position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030 breekt deze gemeente een lans voor een samenhangend toeristisch ecosysteem, conform de bredewelvaartgedachte, waarbij 'Toerisme de retail voedt, de retail een plek leefbaar maakt, de leefbaarheid maakt dat plekken in trek zijn om te wonen en werken wat de leefbaarheid versterkt, investeringen in de leefomgeving stuwt en (kwaliteits)toerisme aanwakkert'. Daarbij vormen actoren (bewoners, ondernemers en ngo's als It Fryske Gea, Marrekrite en culturele stichtingen) en factoren (accommodaties, attracties, wandel- en fietspaden, zwembaden en musea) één geheel en zijn ze wederzijds afhankelijk van elkaar.

Opgaven

De Friese IJsselmeerkust en het directe, waterrijke, achterland kunnen hun toeristisch-recreatieve potentie (veel) beter benutten door investeringen in bijvoorbeeld seizoensverlenging, upgradering van logies- en verblijfs- en slechtweeraaccommodaties, integrale marketing van de IJsselmeerkust als unieke watersport-, natuur-, cultuur- en recreatiegebied, het versterken van de toeristisch-recreatieve infrastructuur en het verzilveren van collectieve product-marktcombinaties gericht op gebiedsontwikkeling en seizoensverbreding.

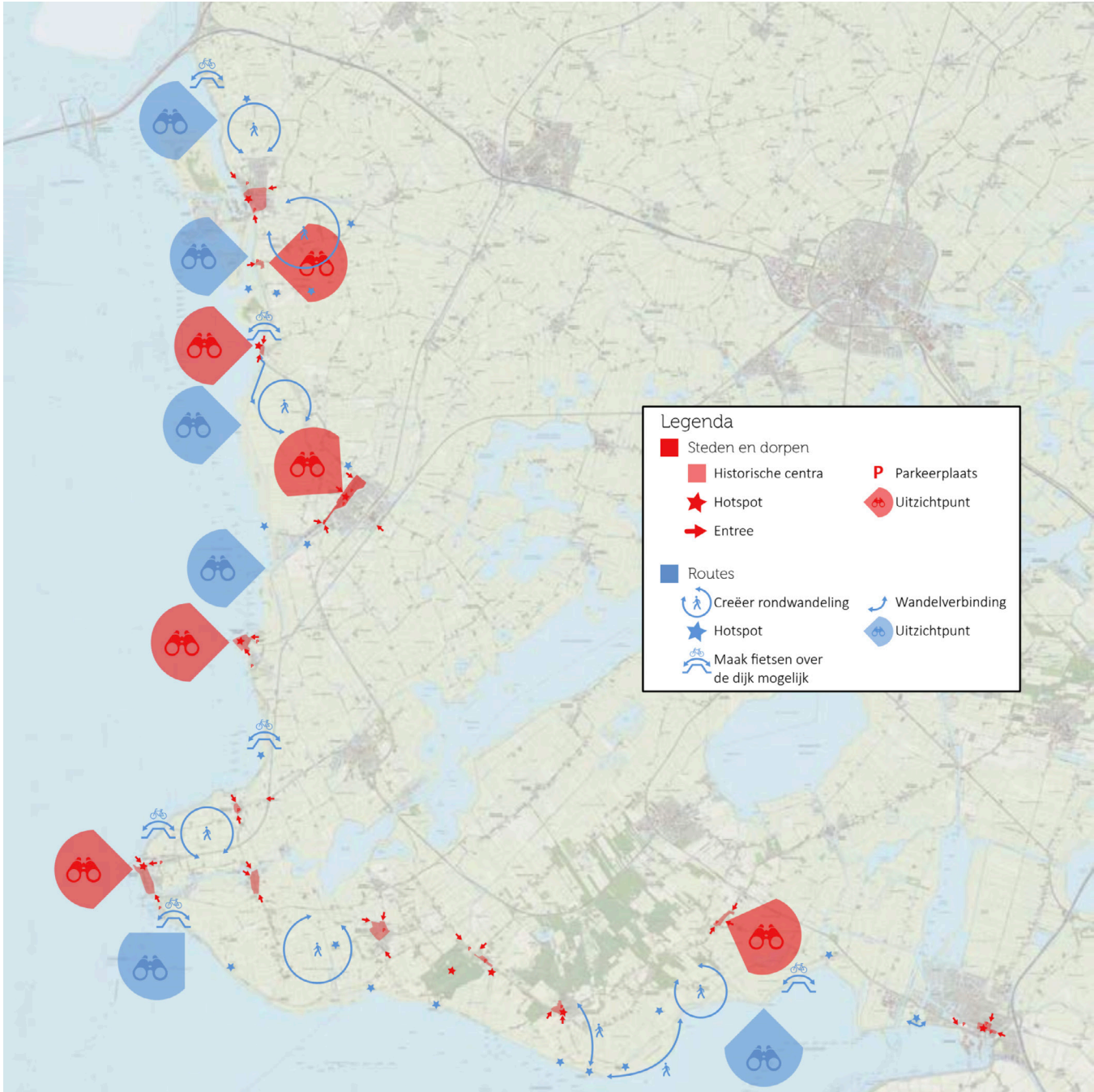
Denk daarbij ook aan het vergroten van de natuurwaarden en het realiseren van aantrekkelijke dijk- en kustzones voor (water)recreanten, toeristen en sportvissers. Maar ook aan de ontsluiting van een doorlopend fiets- en wandelpad - en delen van de dijkvaart - langs de IJsselmeerkust, het uitbreiden van het aantal toeristische overstap punten (TOP's) en het faciliteren van de cruisevaart waarmee andere doelgroepen worden aangeboord die de Friese IJsselmeerkust gaan verkennen.

En wat te denken van upgradering van de vele strandjes en oude vluchthaventjes die de kustzone rijk is (zie cultuur). Hetzelfde geldt voor het verduurzamen en aantrekkelijk(er) maken van de ruimtelijke kwaliteit en de vele cultuurhistorisch interessante stadjes, monumenten en karakteristieke bebouwing langs de kust.

Met dit aanbiedingsdocument bieden wij actoren - naast de inmiddels opgehaalde ideeën (zie bijlage) - de gelegenheid nieuwe in te brengen en daarbij vooral aan te sluiten bij andere opgaven in het gebied, zowel op het terrein van natuur, cultuur, economie, energie als leefbaarheid.

Acties

- Verkennen mogelijkheden tot integrale vermarkting IJsselmeerkust met verhaallijnen.
- Op raakvlakken aansluiting zoeken bij de zeven structuurversterkende opgaven Gastvrij Fryslân 2028: verbinder in projectteam aanstellen (zie ook position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030).
- Segmentatie aanbrenge en navenante voorzieningen treffen m.b.t. recreatief gebruik kustzone.
- Inventariseren mogelijkheden en gefaseerd ontsluiten dijk voor langzaam fiets- en wandelverkeer.
- Plan maken en fasering aanbrenge in (mogelijke) ontsluiting dijkvaart voor recreatievaart, WF staat open voor verkenning van de mogelijkheden.
- Mogelijkheden verkennen verlenging vaarseizoen, in verlengde van pilot wintervaren VVV Waterland van Friesland.
- Inventariseren recreatieve wensen m.b.t. dijk(gebruik) met uitwerking scenario's van wat op korte en lange termijn haalbaar is (wens Wetterskip Fryslân).

Visiekaart Friese IJsselmeerkust [bron: recreatief netwerk Friese IJsselmeerkust]

→ **Ambitie: internationaal onderscheidende duurzame landbouwcluster**

We willen de landbouwers ondersteunen en faciliteren bij de overgang naar circulaire verdienmodellen die het oude evenwicht tussen landbouw en natuur herstellen. Samen willen we in Fryslân de weg in slaan van rijke natuur, soortenrijkdom en duurzame landbouwmethoden. Bij voorkeur gecombineerd.

Opgaven

Verduurzaming van de landbouwsector speelt vooral in het Friese veenweidegebied dat door kunstmatige lage grondwaterstanden verzakt en (te)veel CO₂ uitstoot. In hetzelfde veenweidegebied en de noordelijk gelegen Kleiweide wordt i.h.k.v. de Regio Deal Natuurinclusieve Landbouw gewerkt aan verduurzaming van de landbouw. De door de overheid gestarte Landbouw Adviespool en Living Lab Fryslân bieden hierbij ondersteuning aan zowel individuele als groepen agrariërs. Tevens trachten o.a. de Friese natuur- en landbouworganisaties een brug te slaan tussen beide sectoren met het initiatief Natuer mei de Mienskip.

In het kader van dit aanbiedingsdocument is het zaak het wiel niet opnieuw uit te vinden en bestaande initiatieven, die aansluiten bij de ambities, te ondersteunen. Daarbij is het raadzaam om in de opgave ook andere transitie - die direct raakvlak hebben met de landbouw - mee te nemen en te wegen. Denk aan de klimaatopgave, het veenweidevraagstuk en de behoefte aan meer biodiversiteit, bos en weidevogelgebieden. In genoemde, lopende processen worden deze thema's al integraal meegenomen.

Met dit aanbiedingsdocument pleiten we dus voor een integrale aanpak en het combineren van initiatieven én middelen die bijdragen aan genoemde veranderopgaven. Het is belangrijk te verkennen wat de koppelkansen zijn en waar vanuit bestaande initiatieven - waaronder genoemde Adviespool Landbouw en Living Lab Fryslân - extra inzet zou moeten worden gepleegd.

Gedurende de looptijd van het uitvoeringsprogramma kunnen er initiatieven worden aangemeld, zodat die meegewogen en waar mogelijk geïntegreerd kunnen worden, in komende uitvoeringsprogramma's.

Actie

→ Verkennen en combineren koppelkansen met bestaande initiatieven.

→ **NATUUR**

→ **Ambitie: maatgevende natuurontwikkelaar voor behalen milieu- en klimaatdoelen**

Ook in het Friese IJsselmeergebied is afname van natuur en biodiversiteit waarneembaar. Naast de gevolgen van de hogere waterstanden langs de kust zelf. Behoud en herstel van natuur, biodiversiteit en milieu in het gebied is een belangrijke opdracht voor de komende decennia. Ook omdat ze een belangrijke dragers zijn van de beleving en aantrekkingskracht van het kustgebied. Denk alleen al aan de vele binnen- en buitendijkse natuurgebieden, de Gaasterlandse bossen en niet te vergeten de talrijke meren en polders met hun rijke habitat voor planten, vogels en dieren.

Opgaven

In het kader van het project Versterken Friese IJsselmeerkust (VFIJ) en de Programmatische Aanpak Grote Wateren (PAGW*) wordt er komende jaren werk gemaakt van het versterken en aantrekkelijker maken van de IJsselmeerkust. Met veel aandacht voor het verbeteren van de natuurwaarden en verbinden van natuurlijke overgangen (zie ook paragraaf 1.1).

Ook op andere plekken dient er aandacht te zijn voor bijvoorbeeld het realiseren van meer natuurlijke (overgangs) zones voor planten, vissen en vogels. Maar ook voor de vistrek, het versterken van de biodiversiteit en het realiseren van kruidenrijke bermen, graslanden en van weidevogelplusgebieden. Daarbij zal de landbouw haar steentje moeten bijdragen. Niet alleen als producent van voedsel, maar meer dan ooit ook als beheerder van landschap, bodem en natuur.

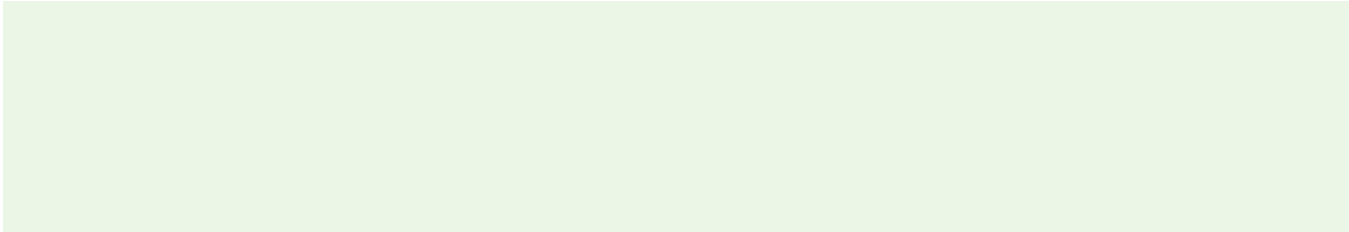
Belangrijke opdracht de komende jaren is het inventariseren, verkennen en waar mogelijk verbinden van de initiatieven, mogelijkheden en (koppel)kansen op dit terrein. Denk daarbij ook aan de provinciale agenda Herstel Biodiversiteit, de Weidevogelnota 2021 - 2030, de Landbouwnota (NIL), de natuuropgave (Natuurnetwerk Nederland), het Veenweideprogramma 2021-2030 en het initiatief Natuer mei de Mienskip. Meer dan ooit is er ook vanuit het Rijk en Europa, mede ingegeven door de klimaat- en stikstofopgave, aandacht voor natuurbeleid. Denk daarbij ook aan de bossenstrategie.

Om de diverse stakeholders, het complexe speelveld en de vele initiatieven te verbinden, zou in afstemming met de transitieopgaven een thematrekker/kwartiermaker moeten worden aangesteld. Dit mede vanuit de optiek dat meer aandacht voor natuur, indirect bijdraagt aan het aantrekkelijker en beleefbaarder maken van de kust voor zowel bewoners als bezoekers.

Acties

- Aanstellen thematrekker die die stakeholders en initiatieven verbindt.
- Actief oppakken 3e tranche PAGW met concrete projecten.

* De PAGW beoogt het realiseren van 'toekomstbestendige grote wateren waar hoogwaardige natuur samengaat met een krachtige economie' en herstel van natuurlijke processen. Denk daarbij aan geleidelijke overgangen tussen land en water, betere verbindingen tussen wateren én met het achterland op en over de dijk.

→ WATER

→ **Ambitie: toonaangevend in watersysteem (landbouw, natuur, recreatie, wonen)**

De eeuwenlange strijd tegen het water in het Friese IJsselmeerkustgebied resulteert in het beschermen tegen en benutten van het water. Dat heeft de waterweerbaarheid van de regio gemaakt tot wat het nu is. Een bedijkt landschap met polders waarvan de grondwaterstanden, met gemalen, kunstmatig op peil worden gehouden. Overtollig water wordt afgevoerd naar de boezem die de polders op haar beurt voedt bij droogte.

Opgaven

Water is de levensader van Fryslân en de IJsselmeerkust. Dan hebben we het niet alleen over het aanbod van voldoende, schoon drinkwater, maar ook over water voor natuur, landbouw en recreatie. De klimaatverandering brengt de komende decennia op al deze terreinen wateropgaven met zich mee. Denk aan het voorzien in voldoende, schoon en zoet water voor consumptie en de landbouw, het verwerken van overtollig regenwater, het anticiperen op het flexibel peilbeheer van het IJsselmeer, het voorzien in klimaatbuffers bij droogte en het terugdringen van de effecten van de toenemende verzilting van het grondwater door o.a. peilverschillen (zee en polder) en veenoxidatie.

Ook flora en fauna vragen om voldoende beschikbaar voedselarm water en bijvoorbeeld geleidelijke overgangszones tussen water, land en kuststrook. Belangrijk aandachtspunt bij ruimtelijk ingrepen is dat ze het toekomstig gebruik van de kustzone niet belemmeren (geen spijt-maatregelen). Tot slot ligt er de opgave de economisch belangrijke gastvrijheids-/waterrecreatiesector te faciliteren met voldoende zwem-, vaar- en recreatiewater en aanverwante voorzieningen als aantrekkelijke havens en voor publiek toegankelijke waterkeringen en onderhoudspaden.

Instandhouding, optimalisering en benutting van het watersysteem voor diverse functies en gebruikers is een belangrijke opgave voor de komende decennia. De in 2024 te verschijnen Blauwe Omgevingsvisie, de Duurzaam zoet watervisie en de Boezemvisie (Wetterskip Fryslân) zullen voor het water binnen de provincie leidend zijn. Water zal, net als de bodem, dan ook één van de leidende principes zijn bij toekomstige, ruimtelijke planvorming.

Voor het IJsselmeer zelf is het Deltaprogramma leidend. Op middellange (tot 2050) en lange termijn zullen peilverhogingen in het IJsselmeer nodig zijn, met grote impact voor natuur, dijken en bebouwing in de directe omgeving van de IJsselmeerdijk. Dat zal naar verwachting grote inzet vragen van mensen en middelen.

Plannenmakers dienen hiermee, en bijvoorbeeld ook met het Hoogwater Beschermingsprogramma, rekening te houden. Men kan ook initiatieven inbrengen.

Acties

- Inventariseren wat opgave Waterrecreatie (provincie) voor IJsselmeerkust kan betekenen.
- Aansluiten bij ingrepen en planning HWB-programma (verwachte start traject Lemmer-Stavoren 2029, traject Stavoren-Afsluitdijk 2034), Blauwe Omgevingsvisie en Boezemvisie Wetterskip Fryslân.
- Mogelijkheden verkennen m.b.t. waterberging en ontpoldering i.k.v. o.a. Blauwe Omgevingsvisie.
- Bij ruimtelijk ontwikkelingen anticiperen op toekomstige peilverhogingen in het IJsselmeer.

→ **Ambitie: wereldmarktleider waterkwaliteitstechnologie (her)bruikbaar water**

De historisch ontstane Friese band met het water resulteert ook in kennis en kunde op het gebied van waterkwaliteitstechnologie. Niet voor niets kent Fryslân een bedrijfstak die op dit gebied meedraait op wereldniveau, met bedrijven als Landustrie, Spaans Babcock, Desah en Paques.

In Leeuwarden doen kennisinstituten Wetsus en Centre of Expertise Water Technology (CEW) wereldwijd van zich spreken. Op de Afsluitdijk wordt met zoet en zout water energie opgewekt. Typerend is het hoge gehalte aan kennisintensieve bedrijven en start-ups en de internationale oriëntatie van de sector.

Opgaven

De regionale kennis en kunde m.b.t. waterzuivering en watertechnologie kan wereldwijd een rol spelen in de reiniging van afvalstromen en de behoefte aan schoon water. De beschikbaarheid van water staat immers in veel landen onder druk en met de klimaatverandering en de verwachte groei van de wereldbevolking wordt het vraagstuk enkel nijpender. Hetzelfde geldt voor het oplossen van problemen met afval-, riool- én oppervlaktewater dat niet alleen het milieu, maar ook de volksgezondheid bedreigt.

Het regionale bedrijfsleven, alsook de kennisinstellingen, kunnen een belangrijke rol spelen in het oplossen van deze opgaven, zowel regionaal, landelijk als internationaal. Belangrijk daarbij is zoveel mogelijk gezamenlijk op te trekken en kennis en contacten te delen, zoals dat onder meer gebeurt binnen de Water Alliance. Samenwerking vergroot ook de kansen op het innen van Europese en Rijkssubsidies en (pilot)projectsubsidies als bijvoorbeeld De Blauwe Motor (Nationaal Groeifonds). Investeren in watertechnologie draagt bij aan duurzame en hoog gekwalificeerde werkgelegenheid in de provincie en het binnenhalen en binden van talent.

Interessant is dat de sector een belangrijke rol kan spelen in de circulaire economie, bijvoorbeeld bij de terugwinning van nutriënten uit (afval)water en het verwijderen van schadelijke residuen en medicijnresten.

Acties

- Ondersteunen initiatieven die bijdragen aan het oplossen van regionale vraagstukken m.b.t. waterkwaliteit, hergebruik van nutriënten en energie (blue energie, aquathermie). Bijv. door startups te ondersteunen.
- Watervraagstukken uit praktijk voor advies neerleggen bij Water Alliance en/of Wetterskip Fryslân.

→ **CULTUUR(HISTORIE)**

→ **Ambitie: internationale bekendheid Friese IJsselmeercultuur**

Cultuur bepaalt voor een belangrijk deel de identiteit van de Friese IJsselmeerkust en zorgt ervoor dat het gebied is geworden wat het is, met al haar materieel en immaterieel erfgoed. Die cultuur manifesteert zich in de ligging aan de voormalige Zuiderzee, de sterke gemeenschapszin, de tradities en typisch Friese spelen, de stedenbouw, de monumenten én de vormgeving van het landschap en de kustlijn. Cultuur, erfgoed en het zeer diverse landschap zijn dan ook al decennia belangrijke dragers van de gastvrijheidssector en economie in het gebied.

Zo kent alleen de gemeente Súdwest-Fryslân al ruim zevenhonderd beschermde rijksmonumenten, tientallen beschermde stads- en dorpsgezichten en honderden terreinen van grote archeologische waarde. Ook het Nationaal Landschap Zuidwest-Friesland en de zes steden langs de elfstedenroute door het gebied mogen we tot het cultureel erfgoed rekenen. Net zo goed als de kust zelf met haar beschermende dijkkering, kliffen en haven(tje)s.

Opgaven

Cultuur heeft effect op de samenleving en is zichtbaar in stad en landschap. De herkenbaarheid van een cultuur, cultuurbezit en culturele gebruiken werkt als katalysator voor het duurzaam doorontwikkelen van de omgeving, natuur en samenleving. Ze draagt bij aan de brede welvaart en is een belangrijke pijler van het vestigingsklimaat, de regionale branding, internationale bekendheid en drager van de gastvrijheidssector.

Belangrijke opgave is het investeren in - en uitdragen van - de culturele identiteit en waarden van de Friese IJsselmeerkust, zodat zowel inwoners als bezoekers die herkennen en omarmen. Onderdelen hiervan zijn ook het voor een breed (internationaal) publiek ontsluiten van het verhaal van de IJsselmeercultuur, als onderdeel van de marketing van de IJsselmeerkust, en het onderhouden, herstellen en beleefbaar maken van de vele cultuurhistorisch interessante steden, kunstwerken, gebouwen en monumenten die de IJsselmeerkust telt. Denk daarbij ook aan herbesteding van (met leegstand bedreigde) monumentale en industriële gebouwen, waaronder talrijke kerken, en aan het organiseren van culturele manifestaties en evenementen.

Stuk voor stuk investeringen die bijdragen aan zowel de het vestigings-, woon- en leefklimaat als de structuur- en organisatieversterking van de gastvrijheidssector en het provinciale en gemeentelijke beleid m.b.t. ruimtelijke ordening, monumentenzorg en cultuur- en natuurtoerisme.

Gemeenten en provincie hebben de afgelopen jaren de nodige wensen, ideeën en initiatieven van culturele betekenis opgehaald, waaronder bijvoorbeeld de wens om de oude vluchthaventjes langs de IJsselmeerkust te herstellen en een toeristisch-recreatieve bestemming te geven. Nieuwe initiatieven zijn welkom.

Actie

- Ontsluiten en herstellen cultuurhistorische objecten, waarbij de ingebrachte wensen/ideeën uit o.a. de themagroep VFIJ en de Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust als input dienen.
- Aansluiten bij uitvoeringsprogramma's cultureel erfgoed van beide gemeenten en de (nationale) Erfgoed Deal.

Onderhoud en vervanging

Interessant is ook in kaart brengen van alle assets, waaronder dijken, waterkeringen, gemalen en sluizen (gemeenten, waterschap en provincie) langs de IJsselmeerkust die de komende jaren aan (groot) onderhoud, dan wel vervanging toe zijn. De kans is groot dat er mogelijkheden zijn om noodzakelijke ingrepen naar voren te halen/te combineren - ook qua financiering - met initiatieven in de directe omgeving die al langer op het wensenlijstje staan. Of om met aanvullende middelen tot complete vervanging/uitbreiding over te gaan. Mooi voorbeeld hiervan is de buitenhaven van Makkum die op de nominatie staat voor groot onderhoud (zie paragraaf 4.3.2). Hetzelfde gebeurt bij de vervanging van de bruggen in Kornwerderzand. Een project dat aangegrepen is om Kornwerderzand beleefbaar en de Waddenzee bereikbaar te maken.

→ ENERGIE

→ **Ambities: toonaangevend innovatief producent duurzame energietechnieken (wind en water) en energieneutrale regio**

De belangrijkste oplossing voor het energievraagstuk is een spoedige transitie van het gebruik van fossiele energie naar duurzame energiebronnen als motor voor economische- en sociaal maatschappelijke ontwikkelingen. De in 2021 opgestelde Friese Energiestrategie (RES Fryslân) biedt hiertoe bouwstenen, per deelgebied, die meegenomen worden in de ambities en strategie van dit programma.

Fryslân is nu al de provincie met de meeste lokale initiatieven op het gebied van duurzame energie. Ingezet wordt op het kleinschalig opwekken van wind- en zonne-energie, volgens de zonneladder. Dat betekent dat zonnepanelen op daken in bebouwd gebied de voorkeur hebben. Vervolgens komt onbebouwd gebied in beeld, met oog voor de kwaliteit van het landschap.

Met het eind 2021 verschenen Energieprogramma Fryslân 2022-2025 zet de provincie de energietransitie met kracht voort via vijf programmalijnen: Energie in de Mienskip, Energiebesparing, Opwek hernieuwbare energie, Warmtetransitie, Energie-infrastructuur. Belangrijke insteek is om de vrijkomende middelen, onder ander uit Windpark Fryslân, in te zetten voor het aanjagen van projecten.

De gemeente Súdwest-Fryslân zet met haar klimaatagenda/transitievisie warmte in op het aardgasvrij maken van 8000 woningen in 2030. Bewonersinitiatieven spelen een belangrijke rol in de energietransitie die door de gemeente wordt gefaciliteerd en (financieel) ondersteund. Als waterrijke gemeente zet Súdwest-Fryslân, samen met de provincie, sterk in op aquathermie.

De gemeente De Fryske Marren zet qua energie in haar Duurzaamheidsprogramma richting 2030 onder meer in op isoleren, zon op daken, aardgasvrije wijken, zero-emissie openbaar vervoer en het realiseren van oplaadpalen om in 2030 onder meer 49% minder CO₂ uit te stoten dan in 1990. Doel is ook dit jaar 50% van de elektriciteit duurzaam op te wekken. De gemeente speelt hierin een stimulerende en faciliterende rol.

Opgaven

De RES-Fryslân is tot stand gekomen in samenwerking met Friese gemeenten, provincie Fryslân en Wetterskip Fryslân. Samen formuleerden zij de Friese ambitie om 3 terawattuur elektriciteit duurzaam op te wekken in 2030. Ook de Friese Energie Alliantie, van elf betrokken maatschappelijke organisaties en Liander, leverden hun bijdrage aan de ambitie.

Als we kijken naar de Friese IJsselmeerkust, kunnen we concluderen dat Windpark Fryslân met haar 89 turbines (320 MW) een forse bijdrage levert aan genoemde doelstelling richting 2030. Bijkomend effect is dat de provinciale rekenen uit de deelname aan het windpark deels gebruikt worden voor het (maatschappelijk) programma voor de Friese IJsselmeerkust (zie paragraaf 1.1) en duurzame energie-initiatieven.

Desalniettemin ligt er het komend decennia nog een behoorlijke opgave, waarbij Fryslân streeft naar een energieneutrale toekomst in 2050. Dat betekent dus niet alleen opwekking van extra duurzame energie, al dan

niet in de vorm van energiecoöperaties, maar ook het stimuleren van de ontwikkeling van innovatieve technieken, duurzame kennis en pilots. De waterrijke gemeente Súdwest-Fryslân wil van het aardgas af en ziet mogelijkheden proef te draaien met aquathermie in Heeg, waarvoor een PAW-subsidie is toegekend.

Naast duurzame energie opwekken, vraagt ook het transport van energie – en dan met name de beperkte capaciteit van het elektriciteitsnet – de komende jaren de nodige aandacht. Dat geldt ook voor het beperken van het energiegebruik, het stimuleren van elektrisch vervoer én het verduurzamen van monumenten, het toeristisch-recreatief bedrijfsleven, de havens én bedrijfslocaties. Een en ander verbonden – en gelijk opgaand – met de circulaire en economische ambities van het IJsselmeerkustgebied.

In het kader van dit aanbiedingsprogramma roepen we initiatiefnemers op hun plannen kenbaar te maken, waarbij we kansrijke initiatieven kunnen ondersteunen.

Acties

- Inventarisatie en koppeling duurzame initiatieven (2022 - 2023) om tot een plan van aanpak te komen voor 2024 - 2027 (zie ook acties water en (circulaire) economie).
- Aandacht blijven vestigen op/lobbyen voor capaciteitsuitbreiding elektriciteitsnet en laadinfrastructuur elektrisch weg- en water(recreatie)vervoer.
- Onderzoeken van welke subsidies gebruik kan worden gemaakt (regionaal, landelijk, Europees).

4.3 Initiatieven per deelgebied

In dit aanbiedingsdocument zijn nog geen keuzes gemaakt met betrekking tot de uit te voeren initiatieven. Deze selectie vindt plaats in de opeenvolgende, vijfjaarlijkse uitvoeringsprogramma's (zie paragraaf 3.3.).

Als voorbeeld - en voorzet voor het uitvoeringsprogramma - behandelen we in deze paragraaf per deelgebied alvast enkele initiatieven die mogelijk na weging, besluitvorming en financiering tot uitvoering kunnen worden gebracht. Dat - en het feit dat we een doorkijkje richting de toekomst geven - betekent dat ze in status en rijpheid verschillen.

In welke fase een initiatief zich bevindt geven we aan. Voor alles geldt, dat ze zowel bestuurlijk als met stakeholders en bewoners worden afgestemd, voor ze tot uitvoering (kunnen) komen.

We rubriceren ze per deelgebied. Dat doen we voor het overzicht, maar ook om gebiedsgericht te kunnen ontwikkelen én de koppelkansen en de kans op het combineren van (financiële) middelen te vergroten. Bij elk initiatief geven we aan onder welk(e) thema('s) het valt en hoe het bijdraagt aan brede welvaart (SDG's). Dit conform het Opgaveplan Friese IJsselmeerkustgebied.

We hanteren het volgende stramien per deelgebied:

- Gebiedsomschrijving (incl. ambities/kansen)
- Opgave
- Projecten/initiatieven
 - uitvoeringsfase
 - voorbereidingsfase
 - planfase
 - initiatieffase
 - ideefase

4.3.1 Kornwerderzand - Makkum

De kustzone vanaf Kornwerderzand tot Makkum kenmerkt zich door een open (terpen)landschap met agrarische functies en vormen van actieve, veelal watergebonden recreatie. Kornwerderzand ontwikkelt zich tot een toeristisch-recreatieve hotspot met trekkers als het Afsluitdijk Wadden Center, Kazemattenmuseum en de Vismigratierivier. Komende jaren start ook de gebiedsontwikkeling Beleef Kornwerderzand die onder meer voorziet in een betere toeristisch-recreatieve ontsluiting van het gebied én de Waddenzee.

Ter hoogte van Breezanddijk, in het IJsselmeer, staan de 89 windturbines van Windpark Fryslân die bijdragen aan het landelijke klimaatakkoord. Als natuurmitigatie is er inmiddels een zandplaat, met rietbegroeiing, aangelegd ter hoogte van de Vismigratierivier. Vanuit het windpark komen er jaarlijks financiële middelen vrij voor projecten en maatschappelijke initiatieven aan de IJsselmeerkust.

In de bocht die de Afsluitdijk met de Friese IJsselmeerkust maakt, wordt volop gesurfd. Het gebied vlak achter de IJsselmeerdijk, rond Pingjum, herbergt de 'Pingjumer Gouden Halsband': een ruim 1000 jaar oude ringdijk, die het dorpje tegen het water van de voormalige zeearm Marne beschermde, die langs pittoreske dorpjes leidt en een fraaie wandelroute kent.

OPGAVE

De kop van de Afsluitdijk wordt - net als Kornwerderzand - gezien als toeristisch-recreatief ontwikkelgebied. Plannen zijn er voor herinrichting van het Westerzeedijkgebied (Harlingen) en de Poort van Fryslân (omgeving Zurich) in het kader van de Uitvoeringsagenda Waddenkust. Beide initiatieven moeten de kop van de Afsluitdijk, ook als uitvalsbasis richting de Waddeneilanden en het Friese merengebied, aantrekkelijker en uitnodigender maken voor bewoners, recreanten en toeristen.

De omgeving leent zich uitstekend voor fiets- en wandeltochten. Helemaal als de komende jaren de buitendijkse fietspaden tussen Zurich en Den Oever en langs de Friese Waddenkust ('Op Paad lâns it Waad') worden gerealiseerd. Een adequate en veilige fietsverbinding tussen Kornwerderzand en Makkum zou dit deel van het fietsroutenetwerk compleet maken en - samen met het realiseren van de Poort van Fryslân - tegemoetkomen aan de - ook door de provincie gewenste - structuurversterking van zowel de regio als de gastvrijheidssector.

INITIATIEVEN

→ Uitvoeringsfase

Beleef Kornwerderzand

Naar aanleiding van het vervangen van de bruggen en verbreding van de sluis, wordt de komende jaren volop geïnvesteerd in het beleefbaar maken van Kornwerderzand. Een gebiedsontwikkeling waarbij het (beter) ontsluiten en beleefbaar maken van de Waddenzee (werelderfgoed), de Kazematten (militair erfgoed) en de in aanleg zijnde vismigratierivier (natuur en biodiversiteit) hand in hand gaan met de upgrading van de toeristisch-recreatieve infrastructuur (economie). Zo wordt onder meer voorzien in nieuwe wandelpaden, bewegwijzering, verhalenroutes, aanlegsteigers en een uitzichtpunt over het Wad. Het project maakt Kornwerderzand interessanter en aantrekkelijker voor een brede doelgroep, waaronder cultuur- en natuurliefhebbers, bezoekers van het AWC én waterrecreanten.

locatie:	Kornwerderzand
doel/ambitie:	aanwezige toeristisch-recreatieve attracties uitbreiden, verbinden en interessanter maken voor een breder publiek, langer verblijf en herhalingsbezoek.
koppelkansen:	'Paad lâns it Waad', doorlopend fietspad vanaf Kornwerderzand tot aan Lemmer
draagt bij aan:	beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Dagrecreatieve Netwerken), position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030, Routen netwerk Fryslân, Icoon Afsluitdijk, Waterlijn NBTC.
brede welvaart:	SDG 8, 9, 17
stakeholders:	bewoners, Kazemattenmuseum, RWS, provincie Fryslân, gemeente SW-Fryslân, It Fryske Gea, Waddenvereniging

→ **Ideefase**

Langzaamverkeer verbinding Kornwerderzand - Makkum

Conform de wens van een fiets- en wandelpad langs de gehele IJsselmeerkust (zie paragraaf 4.2) en in het verlengde van initiatieven als 'Paad lâns it Waad' en het nieuwe, buitendijkse fietspad Zurich - Den Oever, staat een slow-tourism verbinding langs de kust tussen Kornwerderzand en Makkum hoog op het regionale, toeristisch-recreatieve verlanglijstje. Niet alleen omdat de huidige route als onveilig wordt ervaren, maar ook als logisch vervolg op de toeristisch recreatieve (her)inrichting van Kornwerderzand, de Westerzeedijk en de eventuele ontwikkeling van de Poort van Fryslân (kop Afsluitdijk).

De verbinding vormt de fysieke entree van de Friese IJsselmeerkust vanuit het noorden en vanaf de Afsluitdijk. Met de aanleg wordt een ontbrekende, toeristisch interessante schakel in het regionale fiets- en wandelnetwerk ingevuld.

locatie:	kop Afsluitdijk - Makkum
doel/ambitie	verbinden Wadden, Afsluitdijk en IJsselmeerkust voor recreanten met zicht op de unieke natuurwaarden van de IJsselmeerkust
koppelkansen:	'Paad lâns it Waad', 'Beleef Kornwerderzand', pad langs gehele IJsselmeerkust
draagt bij aan:	beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Dagrecreatieve Netwerken), Routen netwerk Fryslân, position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030.
brede welvaart:	SDG 3, 9, 17
stakeholders:	Wetterskip Fryslân, provincie Fryslân, gemeente SW-Fryslân

4.3.2 Makkum

Op een smalle strook hooggelegen grond achter de IJsselmeerdijk ligt Makkum. Een oorspronkelijk op een terp gesticht boerendorp en in de 17e en 18e eeuw een belangrijk handelscentrum aan de Zuiderzee. Vandaag de dag een bekende watersportplaats en de meest noordelijk gelegen toegangspoort tot zowel het IJsselmeer, de Friese meren als de Waddenzee.

Naast het Makkumer aardewerk, ontleent de plaats tegenwoordig haar bekendheid aan de prominent aanwezige scheepswerf voor luxe jachten, het recreatiegebied Holle Poarte en de buitendijkse natuur van de Makkumernoord en -zuidwaard. Het centrum van het voormalige Zuiderzeedorp ademt nog de sfeer van vervlogen tijden.

→ OPGAVE

Makkum wordt, net als Kornwerderzand en de kop van de Afsluitdijk, gezien als een toeristisch-recreatief ontwikkelgebied. Maar dan wel met aandacht voor - en benutten van - het oorspronkelijk karakter van het dorp en de kansen die er zijn om op het gebied van natuur, recreatie en cultuurhistorie.

Ideeën en plannen zijn er, zowel vanuit de gemeenschap als vanuit overheden, tbo's en bedrijfsleven - om de buitenhaven opnieuw, beter en veiliger in te richten, de monumentale sluis aan te pakken, nieuwe eilandjes voor de kust aan te leggen en om de natuurgebieden (Makkumerwaarden) aan te pakken. Het rapport Recreatief netwerk Friese IJsselmeerkust (2017) pleit tevens voor het beter en duidelijker ontsluiten van het dorp en recreatiegebied voor met name langzaam verkeer. Ook kunnen het centrum en bijvoorbeeld de kades aantrekkelijker en beleefbaarder gemaakt worden voor bezoekers.

Stuk voor stuk initiatieven die zowel het aanzien als de aantrekkelijkheid van het dorp vergroten voor zowel waterrecreanten, bezoekers als de eigen inwoners.

→ INITIATIEVEN

→ Initiatieffase

Buitenhaven Makkum

De steigers in de buitenhaven van Makkum zijn in slechte staat en moeten vervangen worden. Van een deel van steigers aan de zuidzijde - tot aan de knik - zijn de zijsteigers in 2018/2019 al vervangen door vingersteigers, waarmee er extra capaciteit is gerealiseerd. De resterende steigers zijn in dermate slechte staat, dat ze op korte termijn vervangen moeten worden.

Deze noodzaak zou gelijk op kunnen/moeten gaan met een herinrichting die de haven veiliger, bruikbaar en aantrekkelijker maakt voor zowel de jachtbouw, visserijvloot, bruine vloot, recreatievaart en mogelijk grotere passagiersschepen. De voorgestelde herinrichting beperkt tevens de - in de huidige situatie ervaren - (verkeers) overlast voor omwonenden en draagt bij aan een duurzame ontwikkeling en het economisch perspectief van de visserijsector, bruine vloot en jachtbouw.

Mogelijke oplossingsrichting:

- Herindeling en -inrichting kade en steigers, zodat recreatievaart, visserij, scheepvaart (laden en lossen), passagiersvaart en jachtbouw (beter) gescheiden worden en meer ruimte krijgen d.m.v.:
 - rechtekken, versterken en verlengen kade voor bruine vloot, passagiersschepen en laden/lossen + ligplaats en wachtsteiger historische schepen (middengedeelte haven)
 - aanbrengen drijvende (vinger)steigers voor passanten, vaste ligplaatsen recreatievaart en landtong met wandelpad en uitzichtpunt (noordzijde haven)

locatie: buitenhaven Makkum

doel/ambitie: vernieuwing en noodzakelijk onderhoud, capaciteitsuitbreiding en scheiding verkeersstromen, vergroten aantrekkelijkheid en recreatiewaarde omgeving, leefbaarheid omwonenden en veiligheid en (economisch) perspectief gebruikers.

draagt bij aan: beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Vitale Waterrecreatie) en position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030.

brede welvaart: SDG 9, 17

stakeholders: gemeente SW-Fryslân, visserij, recreatie- en scheepvaart, lokale ondernemers

4.3.3 Makkumerwaarden

De Makkumerwaarden hebben een belangrijke natuur- en recreatieve functie. Ze fungeren als vooroevers en leveren een belangrijke bijdrage aan de bescherming van de IJsselmeerkust. Overigens geldt dat ook voor het, tussen de Makkumerwaarden, buitendijks gelegen recreatiegebied De Holle Poarte.

De Makkumernoordwaard staat bekend om haar prachtige witte schelpenstrand, ontstaan doordat stroming en golfslag een wal van zand met schelpen hebben geworpen. Het gebied biedt een veilig onderkomen aan zeldzame vleeskleurige orchissen en noordse woelmuis, soorten die sterk onder druk staan in Nederland.

Het schiereiland de Makkumerzuidwaard is na WOII grotendeels ingepolderd en in cultuur gebracht. De zuidpunt is nog altijd een belangrijk natuurgebied, toegankelijk voor bezoekers. Recent is daar de wandelroute en loopbrug hersteld door It Fryske Gea.

→ OPGAVE

In de Makkumerwaarden is sprake van erosie langs de oostrand en van verdroging in het gehele gebied. De huidige buitenwaard wordt door storm en hoogwater jaarlijks enkele meters teruggedrongen. Daarmee verliezen de waarden aan kracht als beschermende kustvooroever.

Erosie en verdroging leiden ook tot natuurknelpunten voor karakteristieke flora en fauna, behorend bij rietlanden, en de zeldzame trilvenen. De leefomstandigheden voor moerasfauna, waaronder moerasbroedvogels en de zeldzame Noordse woelmuis, staan onder druk. De achteruitgang van de (natte) rietlanden gaat ten koste van de functie van de waarden als broedgebied voor moerasbroedvogels als roerdomp, baardman en bruine kiekendief. Tot slot heeft het verlies aan oppervlakte en natuurwaarde een negatieve invloed op het aantal recreanten, natuurliefhebbers en vogelaars die de Makkumerwaarden bezoeken.

Het strand en de vaargeulen van Makkum hebben wel last van erosie- en sedimentatieprocessen, maar dat wordt niet als urgent beschouwd.

→ INITIATIEVEN

→ Plan- en (deels) uitvoeringsfase

Kustbescherming en herstel natuur- en recreatiewaarden

In het kader van de het project Versterken Friese IJsselmeerkust zijn de volgende oplossingen voor het aanpakken van de erosie en droogteproblemen voorgesteld:

- introductie van een natuurlijke peilpolder met kades die het gebied beschermen tegen extreme overstromingen (wegspoelen van nesten);
- het realiseren van een zandeiland, verwijderen bossages, voor kale grondbroeders
- herstel van de verdroogde rietlanden door aanbrengen van slenken en haarvaten, met vispassages, zodat groeigebied voor waterriet en paai- en opgroeigebied voor vis ontstaat.

locatie: Makkumernoord- en zuidwaard
doel/ambitie: herstel natuur- en recreatiewaarden, erosiebestrijding, kustbescherming
draagt bij aan: KRW, Natura 2000, Gebiedsagenda IJsselmeer, Natuurambitie Grote Wateren
brede welvaart: SDG 13, 14, 15
koppelkansen: vaarroute Makkum - Kornwerderzand
stakeholders: It Fryske Gea, gemeente SW-Fryslân

4.3.4 Makkum - Stavoren

De kustzone vanaf Makkum tot voorbij Stavoren kenmerkt zich door een open landschap met overwegend agrarische functies en rond de oude, voormalige Zuiderzee- en elfstedenstadjes Workum, Hindeloopen en Stavoren verschillende vormen van voornamelijk watergebonden recreatie.

De IJsselmeerdijk kent een grillig verloop met zowel buitendijkse waarden, waaronder de Kooiwaard, de Workumerbuiten- en binnenwaard en de Bocht van Molkwerum, als binnendijkse droogmakerijen als de Workumermeer, Aeltsjemeer en Staverse meer. De oude, middeleeuwse zeedijk gaat bij Workum over in een slaperdijk, na de 17e eeuwse inpoldering van het Workumer Nieuwland. Oorspronkelijk een akkerbouwgebied, maar na inklinking een weidegebied. Wetterskip Fryslân heeft hier maatregelen getroffen om de polder klimaatrobuust te maken.

Achter de IJsselmeerdijk ligt over het grootste deel van het traject, om genoemde reden onder Workum onderbroken door een nieuwe ringdijk, een dijkvaart. De IJsselmeerkust zelf is, buiten eerder genoemde centra, matig tot slecht toegankelijk. Mede door het ontbreken van doorlopende fiets- en wandelpaden.

In de kustzone - en dan met name in de Workumerwaard en de voormalige droogmakerijen - liggen belangrijke weidevogelgebieden, waarvan ruim 3200 hectare wordt beheerd door agrarisch collectief Súdwestkust.

Stavoren is de laatste van de drie steden in deze zone van de Friese IJsselmeerkust. Het stadje heeft enkele voorzieningen die een bezoek interessant maken, waaronder het strand. Het aantal voorzieningen is echter onvoldoende om verschillende doelgroepen voor langere tijd aan de stad te binden, ook omdat de verblijfskwaliteit in een groot deel van de stad ondermaats is. De grote uitdaging voor Stavoren ligt in het verbeteren van deze verblijfskwaliteit en het bieden van een aantrekkelijk recreatief aanbod voor bezoekers, waaronder behalve water- en culturrecreanten bijvoorbeeld ook sportvissers.

→ **OPGAVE**

Naast de versterking van de kust en natuurwaarden, ligt in het gebied onder meer de opgave land en water beter te verbinden, geleidelijker in elkaar over te laten gaan en dorpjes meer beleefbaar te maken.

Naast eerder genoemde, verbeterde ontsluiting van de kustlijn voor langzaam verkeer en het (beter) bevaarbaar maken van de dijkvaart, liggen er in het gebied kansen voor het beter faciliteren van de (oorspronkelijke) badcultuur en waterrecreatie (o.a. kitesurfen en wedstrijdzeilen), maar ook voor het inrichten van zichtlocaties en het herstellen van monumenten en waterwerken als oude vluchthaventjes.

Rond Workum, Hindeloopen en Molkwerum worden ook plannen ontwikkeld in het kader van het project VFIJ, waarbij onder meer de Workumerwaard en It Soal worden aangepakt met volop aandacht voor koppelkansen op het gebied van recreatie, toerisme, infrastructuur en cultuurhistorie.

Daarnaast spelen er achter de kustlijn in met name de droogmakerijen opgaven m.b.t. klimaat - onder andere Workumer Nieuwland -, de landbouwtransitie (Regio Deal NIL), weidevogelbeheer alsook het vitaal houden van kleine kernen als Piaam, Gaast, Molkwerum en ook Hindeloopen waar al langer plannen spelen rond het badhuis en -strand en de verzanding van de haven.

→ **INITIATIEVEN**

→ **Planfase**

Workumerwaard (VFIJ)

De Workumerwaard heeft veel last van erosie en sedimentatie. De huidige buitenwaard wordt onder invloed van storm en hoogwater jaarlijks enkele meters kleiner. De kustlijn wordt gewapend met aanvullingen van zand en schelpen, waardoor pioniersstranden en zandeilanden ontstaan, net als vroeger. Verder wordt er een extra beschermingswal opgeworpen met daarachter een hoogwatervluchtplaats voor vogels. Tot slot wordt de binnenwaard verbonden met het IJsselmeer. Koppelkans is het realiseren van een kleine vispassage (werk met werk), waardoor vissen de binnenwaard kunnen benutten om te paaien en opgroeien.

locatie:	Workumerwaard
doel/ambitie:	erosiebestrijding, kustbescherming en herstel natuurwaarden
draagt bij aan:	KRW, Natura 2000, Gebiedsagenda IJsselmeer, Natuurambitie Grote Wateren
brede welvaart:	SDG 13,14,15, 17
koppelkansen:	Opbrengsten themagroepen VFIJ en suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust. Denk aan realiseren vispassage, ontsluiting en herinrichting kijkplateau Hokje Bakker voor toeristen en bezoekers met info over cultuurgeschiedenis en natuur.
stakeholders:	It Fryske Gea, gemeente SW-Fryslân

Strand Hindeloopen (VFIJ)

Het strand in Hindeloopen - bij het badpaviljoen en camping Schuilenburg - kampt met strandafslag, waarbij het zand wegspoelt richting de haven van Hindeloopen.

In het kader van het VFIJ-project is besloten het strand te verplaatsen, net onder Hindeloopen. Hiermee wordt ingespeeld op de regionale ambitie om de badcultuur terug te brengen ten zuiden van Hindeloopen. Wellicht wordt het dan voor Europarcs ook interessanter/mogelijk over te gaan tot de lang uitgestelde aanpak van het badpaviljoen, waarvoor eerder plannen zijn gemaakt. Iets ten zuiden hiervan verrijst immers hun nieuwe, buitendijkse vakantieresort.

locatie:	Hindeloopen
doel/ambitie:	erosiebestrijding
draagt bij aan:	beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (structuurversterking en opgave Vitale waterrecreatie), position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030.
brede welvaart:	SDG 3, 13, 17
koppelkansen:	restaurant badpaviljoen, opbrengst themagroepen VFIJ en suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust.
stakeholders:	Wetterskip Fryslân, gemeente SW-Fryslân

Molkwerum (VFIJ)

In de bocht van Molkwerum heeft It Fryske Gea in 1995 drie eilandjes aangelegd. Sindsdien zie je hier schraalgrasland, riet, ruigten en zandplaten. Dit gebied is van natuurbelang en beschermt de oever - en de achterliggende natuurgebied tegen erosie.

Door wind en hoge(re) waterstanden verdwijnt het middelste eiland inmiddels grotendeels onder water. Het achterliggende natuurgebied ondervindt hinder en kampt met veroudering en verruiging van riet, het verdwijnen van kale delen en slijkige randen.

In het kader van het VFIJ-project worden maatregelen genomen om de erosie te beperken en natuurwaarden in het buitendijkse natuurgebied te herstellen. Onder meer met de aanleg van extra zandeilanden en van pionierstranden langs de bestaande oevers.

locatie:	Molkwerum
doel/ambitie:	erosiebestrijding en herstel natuurwaarden
draagt bij aan:	KRW, Natura 2000, Gebiedsagenda IJsselmeer, Natuurambitie Grote Wateren
brede welvaart:	SDG 13,14,15
koppelkansen:	realiseren vispassage, paai- en opgroeigebied voor vissen, herstel cultuurhistorisch waardevolle kribben/palenrijen (zie ook opbrengst themagroepen VFIJ en suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust)
stakeholders:	It Fryske Gea, gemeente SW-Fryslân

→ **Initiatieffase**

Havencomplex Molkwerum

Vanaf de 16e eeuw ontplooide Molkwerum zich tot een destijds zeer bekend en welvarend handels- en vissersdorp. Het werd wel het Venetië van het Noorden en het Heksenhol genoemd. Het dorp was nauw verweven met de Zuiderzee, ook al lag het achter de zeedijk en beschikte het niet over een eigen haven. De schepen lagen daarom buitendijks in de haven bij de sluis in de Bocht fan Molkwar. De aanleg van de Afsluitdijk luidde vorige eeuw echter de genadeklap in voor Molkwerum als vissersdorp. De sterke verlanding maakte het onmogelijk om met vissersboten de sluis te passeren die daarmee, net als het havencomplex, haar functie verloor. In de jaren zestig van de vorige eeuw werd de sluis dan ook gedempt en opgenomen in de zeedijk, terwijl de haven in verval raakte.

Vanuit het dorp is er de vraag om de vaarverbinding tussen de voormalige Zuiderzee en het achterland weer te herstellen. Daarmee willen ze Molkwerum weer op de kaart zetten, zowel voor de mienskip als voor de toeristen. Herstel van de sluis is echter niet wenselijk, omdat dit ten koste gaat van de nog aanwezige cultuurhistorische waarden van het gebied. De bestaande restanten van de sluis zullen dan verloren gaan om een nieuwe sluis te kunnen plaatsen die voldoet aan de veiligheidseisen, vanwege de ligging in de primaire waterkering. Vanuit de mienskip kwam vervolgens het idee tot het plaatsen van een overtoom, nabij de oude sluis van Molkwerum. Oftewel, een installatie waarmee een boot vanuit het ene water over het land in het andere water geplaatst kan worden. Uniek voor Friesland en een eigentijdse manier om de door het dorp zo gewenste vaarverbinding te herstellen. Waarbij het verhaal van Molkwerum nog steeds en beter kan worden verteld doordat het havencomplex optimaal wordt ontsloten.

locatie:	Molkwerum
doel/ambitie:	handels- en visserijhistorie Molkwerum, vaarverbinding tussen IJsselmeer en dijkvaart draagt bij aan: beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Vitale waterrecreatie), Erfgoednota Súdwest-Fryslân, position paper Súdwest-Fryslân 2030.
brede welvaart:	SDG 8, 9
koppelkansen:	
stakeholders:	Wetterskip Fryslân, gemeente SW-Fryslân, provincie Fryslân

4.3.5 Stavoren → Lemmer

In dit deel van de kuststrook kust de stuwwal van Gaasterland de IJsselmeerkust. Toen de Zuiderzee nog getijden kende en het er kon spoken, ontstonden hier door oeverafslag kliffen waarbij de 'rode' keileem aan het oppervlak kwam. Tot op de dag van vandaag vormen het Rode klif, Mirnser klif en Oudemirdumer klif natuurlijke waterkeringen, waarop de dijken aansluiten. De bossen op de stuwwal tekenen het achterland en begrenzen de kuststrook.

Het buitendijkse gebied kenmerkt zich door platen, die zich deels hebben ontwikkeld tot natuurgebied (Mokkebank) en deels tot landbouwpolder. Er ontbreekt een doorgaande ontsluiting voor fietsers en wandelaars, wat als gemis wordt ervaren. Bijzondere elementen zijn genoemde kliffen, het haventje van Laaxum en oude palenrijen en vluchthaventjes die delen van de kust (nog) markeren.

De Gaasterlandse klifkust gaat vervolgens over in het bedijkte deel richting Tacozijl, Lemmer en de Noordoostpolder. Een open landschap, waar het oude land uiteindelijk het nieuwe land raakt. Lemmer vormt de spin in een complex en veelzijdig waterweb waar waterwegen en kunstwerken als de oude havensluizen, het stoomgemaal en de eigentijdse Prinses Margrietsluizen samenkomen. De plaats is één van de twee hoofdentrees tot de Friese IJsselmeerkust. Het ontbreekt Lemmer echter aan een herkenbare structuur en verbinding tussen stad, haven, Woudagemaal en strand.

→ OPGAVE

Naast de versterking van de kust en de natuurwaarden, ligt in het gebied onder meer de opgave land en water beter te verbinden en ter hoogte van het veenweidegebied geleidelijker in elkaar over te laten gaan én meer beleefbaar te maken.

Onder de vlag van Versterking Friese IJsselmeerkust wordt gewerkt aan de verbetering van de verbinding tussen het centrum van Lemmer, het strand en het Woudagemaal. Hetzelfde geldt voor het verbeteren van de ontsluiting van de kustlijn voor langzaam verkeer. Vanaf de Prinses Margrietsluis zijn er mogelijkheden om buitendijks een route te creëren voor wandelaars en fietsers die aansluit op het uitgebreide netwerk van wandel- en fietspaden in Gaasterland. De mogelijkheden hiervoor worden onderzocht.

Het gebied is niet alleen aantrekkelijk voor natuur- en cultuurliefhebbers, maar biedt ook vele mogelijkheden voor actieve recreatie (wandelen, fietsen, kitesurfen, zwemmen). Daarvoor is het wel nodig dat er geïnvesteerd wordt in het beter ontsluiten van vooral de strandjes, de dijk en het upgraden van het voorzieningenniveau langs de kustlijn. Zo ontbreekt het grotendeels aan adequate parkeer- en horecagelegenheid, toiletvoorzieningen en bijvoorbeeld ook aan (digitale) informatie over wat er aan natuur- en landschap- en cultuurwaarden te zien en ontdekken valt. Een gemiste kans voor een kuststrook die bij uitstek aantrekkelijk is voor het natuur- en cultuurtoerisme waar de provincie zich op richt.

→ **INITIATIEVEN**

→ **Initiatieffase**

Stationsgebied Lemmer

Het stationsgebied in Lemmer vormt de schakel tussen de oude kern, de Platte Dijk, het strand en de havens. De gemeente wil verkennen of het gebied Tramhaven/Stationsweg en Platte Dijk zodanig kan worden doorontwikkeld dat er een goede recreatieve, commerciële en/of woonrelatie met zowel het water als het centrum ontstaat. Daarbij wordt ook gekeken naar het ontwikkelen van een duurzaam vervoerssysteem en de nodige parkeervoorzieningen.

locatie:	Lemmer
doel/ambitie:	versterken cultuurhistorie, recreatief winkelen, adaptief parkeersysteem, fietsroutes en fietsvoorzieningen en winkel- en wooncentrum
draagt bij aan:	beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Dagrecreatieve netwerken en opgave Vitale waterrecreatie)
brede welvaart:	SDG 8, 9, 11, 13,17
koppelkansen:	verbeteren bereikbaarheid en leefbaarheid centrum Lemmer, opwaarderen winkelgebied, stimuleren fietsen en openbaar vervoer
stakeholders:	gemeente De Fryske Marren, particuliere grondeigenaren, ondernemers, Wetterskip Fryslân

→ **Planfase**

Mokkebank (VFIJ)

Het buitendijkse natuurgebied de Mokkebank kampt, net als andere natuurgebieden aan de Friese IJsselmeerkust, met erosie én tevens met verdroging. De in de jaren negentig aangelegde zandplaten (120.000 m³) zijn in de loop der tijd deels geërodeerd en afgespoeld naar dieper water. Ook zijn rietvelden en het buitendijkse grasland verruigt.

Met het project VFIJ wordt gewerkt aan erosiebestrijding en natuurherstel via zandsuppleties (via zandmotoren, building with nature, red.) die de zandsituatie herstellen, de natuurlijke dynamiek bevorderen en op termijn ook zorgen voor aanzanding van het achterliggende gebied. Achter de zandmotor ontstaat rustiger water met ruimte voor waterriet en paaiende vissen.

locatie:	Mokkebank
doel/ambitie:	erosiebestrijding en herstel natuurwaarden en natuurlijk peilbeheer
draagt bij aan:	KRW, Natura 2000, Gebiedsagenda IJsselmeer, Natuurambitie Grote Wateren
brede welvaart:	SDG 13,14,15
koppelkansen:	realiseren paai- en opgroeigebied voor vissen, herstel palenrijen en zichtbaar maken havenkom richting Laaxum, ontsluiten wandelverbinding met Laaxum (zie ook opbrengst themagroepen VFIJ en suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust)
stakeholders:	It Fryske Gea, Wetterskip Fryslân

Laaxum (VFIJ)

Het haventje van Laaxum vormt een cultuurhistorisch element aan de Gaasterlandse kustlijn. Van oudsher was het een vissers- en vluchthaven. Vandaag de dag wordt het haventje voornamelijk gebruikt door lokale bewoners. Tevens is het een pleisterplaats voor vaarrecreanten die van rust houden.

De VFIJ-plannen voorzien in het vergroten van de zichtbaarheid van de oude havenkom, de realisatie van een observatiehut en het ter plekke vertellen van het cultuurhistorisch verhaal van wat wel het kleinste vissersdorp van Europa wordt genoemd. Gedacht wordt ook aan het wandelverbinding met de Mokkebank.

locatie:	haventje Laaxum
doel/ambitie:	vergroten zichtbaarheid havenkom en beleefbaarheid locatie
draagt bij aan:	Erfgoednota Súdwest-Fryslân, beleidsdoelen provincie Fryslân m.b.t. kwaliteitstoerisme, position paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030
brede welvaart:	SDG 15
koppelkansen:	realiseren wandelverbinding Mokkebank, vertellen verhaal vluchthaventjes (zie ook opbrengst themagroepen VFIJ en ingebrachte suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust)
stakeholders:	It Fryske Gea, Wetterskip Fryslân

Tacozijl (VFIJ)

Tacozijl vormt een uniek stukje geschiedenis het meest zuidelijke deel van de Friese IJsselmeerkust, vanwege de vroege verbinding tussen Sloten (via de Ee) en de voormalige Zuiderzee. Restanten van één van de drie belangrijke zeesluizen zijn nog aanwezig.

Het gehucht is vandaag de dag vooral bijzonder vanwege het buitendijks grasland en haar ligging aan een ondiepe, waterplantenrijke baai met een rijke onderwaterflora. Het omgekeerde IJsselmeerpeil zorgt echter voor verdroging. Potentieel paaigebied in de vorm van ondergelopen grasland en moerasgebied en opgroeigebied - moerasgebied én de ondiepe baai met waterplanten - liggen hier in beginsel aaneengesloten. In de huidige situatie is echter geen sprake van een verbinding met het IJsselmeer.

In het kader van het VFIJ-project wordt een oplossing voor het buitendijkse gebied gezocht in het realiseren van een natuurlijke peilpolder met een slenk met poelen door het bestaande areaal. Via een water-in/uitlaat met pomp wordt het natte gebied gereguleerd. Door dit te combineren met vispassages ontstaat hier een groot paai- en opgroeigebied voor vis.

locatie:	Tacozijl
doel/ambitie:	herstel natuurlijke peilpolder
draagt bij aan:	N2000, Natuurnetwerk Nederland, Gastvrij Fryslân
brede welvaart:	SDG 13, 14, 15
koppelkansen:	beleefbaar maken restanten zeesluis en Joodse begraafplaats, realiseren informatiepunt en ontbrekend stukje fietsverbinding (zie ook opbrengst themagroepen VFIJ en suggesties Digitale Ideeënkaart IJsselmeerkust).
stakeholders:	gemeente De Fryske Marren, Staatsbosbeheer, particuliere grondeigenaar, Wetterskip Fryslân

→ **Uitvoeringsfase**

Mirnser Klif

Met het opknappen en vastleggen van de strand, is het voor de uitbater van Paviljoen 't Mar en It Fryske Gea interessant geworden om respectievelijk te investeren in de horecalocatie (2021 vernieuwd), de directe omgeving daarvan en de bereikbaarheid van zowel het strand als de verbinding met het Rijsterbos. Daarbij richten de initiatiefnemers zich op verschillende doelgroepen, waaronder natuur- en cultuurliefhebbers als badgasten en (kite)surfers.

Mede dankzij een toezegging van het Iepen Mienskip Fûns wordt er o.a. geïnvesteerd in het verbeteren en aankleden van de strandopgang, de buitenruimte van 't Mar (zitjes, fietsenstalling, beplanting, bestrating), de informatievoorziening en de (meer) natuurlijke overgang van bos naar strand. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van natuurlijke, duurzame materialen en natuurlijke looplijnen.

locatie:	Gaasterland
doel/ambitie	upgrading strandrecreatie en directe omgeving
draagt bij aan:	beleidsnota Gastvrij Fryslân 2028 (opgave Dagrecreatieve Netwerken), postion paper Gastvrij Súdwest-Fryslân 2030
brede welvaart:	SDG 8, 15, 17
koppelkansen:	groot onderhoud wandelroute, kitesurflocatie
stakeholders:	It Fryske Gea, 't Mar, gemeente De Fryske Marren, Wetterskip Fryslân

Overzicht van opgehaalde ideeën en initiatieven

DISCLAIMER: Niet alle ideeën op deze lijst kunnen of gaan uitgevoerd worden. Hiervoor is eerst een toetsing nodig op zaken als actualiteit, haalbaarheid, benodigde financiële middelen, etc.
Kuststrook Afsluitdijk-Lemmer
Onderwaterlandschap afsluitdijk VMR, versterken variatie en waterbodemp voor vis
Fietsen en wandelen
Leg een fietspad aan dat over de IJsselmeerdijk, met water aan beide zijden. Een unieke ervaring voor fietsers die nergens anders in Nederland te beleven valt.
Stel werkgroep samen van aanwonenden IJsselmeer voor optimale fiets- en wandelroute aan het IJsselmeer
Zoetwaterpad van Afsluitdijk tot aan Lemmer (Zoetwater kustpad ingebracht plan)
Extra (vanaf de route zichtbare) rustpunten plaatsen op de volgende rutedelen: Langs de Wioldyk tussen Mirns en Laaksum, langs de Zuiderweg tussen Laaksum, Skarl en Stavoren, Langs de Noorderdyk en Westerdyk tussen Stavoren, Molkwerum en Hindeloopen, langs de zeedijk tussen Workum en Gaast, langs de zeedijk tussen Gaast en Piaam, langs de Sotterumerdijk tussen Makkum en Cornwerd, en eventueel langs de Lange Leane tussen Hindeloopen en Workum
Bankjes nalopen op onderhoudsstaat en waar nodig opknappen of vervangen.
Rustpunten nalopen op oriëntatie en exacte plaatsing van de bankjes voor optimaal uitzicht en meer privacy en beschutting.
Prullenbakken toevoegen bij rustpunten die qua uiterlijk passen bij het gebied (bijvoorbeeld hardhouten of ruwe stenen prullenbakken).
Watertappunten toevoegen op de routes tussen de dorpen. Een logische plek hiervoor zou bij de rustpunten zijn.
Toiletgebouwtjes toevoegen op lange route delen. Op dit moment is wildplassen vaak de enige optie. Dit is onwenselijk door de openheid van het gebied wat ongemakkelijke situaties kan opleveren. Zorg ervoor dat de toiletgebouwtjes qua vormgeving en materialisering opgaan in de natuur. Als regelmatig onderhoud niet mogelijk is is het beter deze interventie niet door te voeren, want vieze WC's verslechteren de beleving eerder dan dat zij deze verbeteren.
Schuilplekken creëren voor recreanten, zodat zij bij buien enige beschutting hebben. Werk met materialen die goed passen bij de omgeving en geef de schuilplekken duidelijk aan.
Leg een fietspad aan dat los van de 60 km weg loopt. Het zorgt ervoor dat fietsers minder op hoeven te letten op het verkeer en daardoor meer kunnen genieten van het uitzicht. Als het fietspad buitendijks wordt aangelegd wordt ook het omgevingslawaaï weggefilterd.
Of aan de zijanten van de weg optische wegversmalling in de vorm van brede fietsstroken aanleggen. Fietsers krijgen hierdoor een duidelijke eigen zone. Deze interventie geeft fietsers een veiliger gevoel op de weg.
De knooppuntbordjes zijn regelmatig niet vanuit alle relevante richtingen zichtbaar. Zorg dat de bordjes van alle kanten goed zichtbaar zijn.
Gebiedsborden van it Fryske Gea zijn vaak slecht zichtbaar. Ze staan vaak tussen bomen en op onopvallende of onzichtbare plekken.
De recreatieve waarde van de molens zou verder verhoogd kunnen worden door de molens (vaker) open te stellen in het hoogseizoen en rustpunten te realiseren bij alle molens.
Stranden en natuurbeleving
Grotere stranden (Mirns Klif, Lemmer, Workum, Stavoren, Molkwerum, Makkum) - Net als in veel Nederlandse kustgebieden is de bebouwing bij de grotere stranden in het Friese IJsselmeerkust gebied vaak niet erg fraai. De Friese IJsselmeerkust zou onderscheidend kunnen zijn door bestaande gebouwen op te knappen of te vervangen met gebouwen die met zorg zijn ontworpen, passen in de omgeving en zodoende het landschap verfraaien in plaats van lelijker maken.
Grotere stranden (Mirns Klif, Lemmer, Workum, Stavoren, Molkwerum, Makkum) - Om de stranden voor alle bezoekersgroepen aantrekkelijker te maken zouden extra voorzieningen kunnen worden toegevoegd die een lang verblijf op de stranden bevorderen. Denk daarbij bijvoorbeeld aan douches voor zwemmers en watersporters en watertappunten.
Grotere uitzichtpunten (Workumerwaard, Oudemirdumer Klif, Rode Klif, Steile Bank) - Bij de grotere uitzichtpunten is een belangrijk aandachtspunt dat de materialisering en architectuur van de punten beter kan worden geïntegreerd in de omgeving. Recreanten komen naar deze punten om de natuur te ervaren. Een lelijk man-made uitzichtpunt, bijvoorbeeld in de Workumerwaard waar veel metalen hekwerk is gebruikt, heeft een negatieve invloed op de beleving van de natuur. Een voorbeeld van goed doordachte materialisering zijn bijvoorbeeld de lage natuurlijke 'wandjes' langs het pad naar uitzichtpunt het Oudemirdumer Klif.
Uitzichtpunten klein - De overige uitzichtpunten zijn prima in hun minimalistische stijl. Af het toe een cultuurhistorisch element toevoegen aan een uitzichtpunt, zoals de boot die op het land ligt achter de dijk bij Cornwerd, is een waardevolle toevoeging. Dit is een leuke verrassing, zo valt er iets extra's te ontdekken in het door lange lijnen definieerbare landschap. Bij de uitkijpunten is het verder van belang dat de bankjes, net als bij de overige rustpunten, goed onderhouden zijn. Dit geldt ook voor de trappetjes ernaartoe. Een aantal van deze trappetjes zat helemaal onder de uitwerpselen van schapen.
De vogelkijkhutten staan niet erg duidelijk aangegeven vanaf de weg. Ook de bijbehorende parkeerplekken zouden duidelijker kunnen worden aangegeven.
De vogelkijkhutten kunnen verder verbeterd worden door in elke vogelkijkhut een gratis te gebruiken vaste kijker te monteren zoals in de vogelkijkhut bij Mirns en hierbij ook een poster op te hangen met afbeeldingen van vogels die te spotten zijn op die locatie.
Verduurzamen
Actief wegnemen van drempels voor energieneutraal maken van huizen, bedrijven en vervoer
Energie-neutraal maken van de huizen po Kornwerderzand met behoud van het beschermde dorpsgezicht, als voorbeeld voor de regio
Benutten van daken van particulieren, loodsen en bedrijven voor zonnepanelen
Uitwerken van een regio breed plan voor bereiken van een energieneutrale kustregio
Versterken
Anticiperen op vernieuwing fietstoerisme en verbindingen
Programma's, projecten en opgaven verbinden en koppelingen zoeken. Fiets- en wandelverbindingen op orde.
Fiets- en wandelverbindingen op orde.
Optimaal verbinden vaarroutes
Versterken beleving natuurgebieden
Kop afsluitdijk-Cornwerd- Makkum
Poort van Fryslân
Natuur rond de Friese kop van de afsluitdijk
Fietspad kop afsluitdijk Makkum
De bushalte bij Cornwerd is onduidelijk en verwarrend geplaatst. Het zou beter zijn als dit een los en goed te herkennen element zou zijn.
De bewegwijzering van de ruiter- en menroute bij Cornwerd en omgeving lijkt erg veel op de standaard fietsknooppunten bordjes, zowel in vormgeving van de paaltjes als in kleur. Bijvoorbeeld bij de afslag van de Sotterumerdijk naar camping sotterum kan verwarring ontstaan over de correcte route. Om verwarring bij recreanten te voorkomen kan deze bewegwijzering beter meer onderscheidend worden vormgegeven.
De Cornwerdermolen kan duidelijker aangegeven worden.
Visverbinding Friese Boezem, versnippering
Fiets missing link: Makkum - Cornwerd - Wons
Wandel missing link: Makkum - Cornwerd - Wons
Makkum
Buitenhaven Makkum
Baggeren vaargeul en buitenhaven

Sluis verlengen, maak het aantrekkelijk langs de kolk
Makkumer Lagune
Mooi als de 'mar-boeien', die op de Friese meren liggen, ook op het IJsselmeer gelegd worden, bijvoorbeeld bij Kornwerderzand, Makkum, Gaast, Workum, Hindeloopen en Stavoren.
Vliegtuigwrakken
Visie Makkum
Wonen en zorg (Patyna)
Wonen en veiligheid (Buurtapp, AED, EHBO..)
<u>Economie</u>
Ondernemersklimaat
Uitbreiding <i>bedrijventerrein</i> Kalkovens met groene buffer ter versterking huidige bedrijvigheid en werkgelegenheid
Aardewerk Centrum
Leegstand winkelpanden
<u>Bereikbaarheid & OV</u>
Centrum Makkum autovrij
Zorg voor een goede verbinding tussen dorp Makkum en het strand door een goede invulling van onder meer de oude vuilnisbelt.
Vaar- en fietsverbinding naar AWC
Verbinding strand-dorp aantrekkelijker maken, zodat toeristen Makkum intrekken
<u>Voorzieningen voor jeugd</u>
Maritiem klim- en klauterpark voor allerlei leeftijden om jeugd en toeristen meer te bieden
Veldje achter kaatsveld: kan meer gebeuren met speelveldje voor de kinderen en fitnessbaan.
<u>Recreatie & toerisme (aantrekkelijk gebied)</u>
<u>Gastvrijheid, voorzieningen</u>
Meer faciliteiten bij het strand voor bezoekers
Museum als slechtweervoorziening, De Waag speelt hierbij een rol
Openbare toiletten langs fiets- en wandelpaden
Uitkijktoren Makkumer Dijk: uitkijk over IJsselmeer, Makkum, Afsluitdijk
Zorg voor voldoende camperplaatsen en voorzieningen, bijvoorbeeld bij ontwikkelingen Bargekop
<u>Fiets- en wandelpaden</u>
Fietspad op de dijk met verhoogde randen zodat je het in de winter het met water kan vullen en dan een ijspad kan creëren op koude dagen / nachten. Het nieuwe Biddinghuizen
Wandelroute Zuidwaard via de Waardwei, herstel brug, herstel uitkijkpost. In beheer It Fryske Gea, uitvoerend najaar 2021
Wandelpad naar Vogelringstation Makkumer Zuidwaard
Fietsrondjes afmaken en kuierpaden creëren in weilanden naar Makkum
Wandelpaden Makkumerwaard verhogen zodat je in drassige tijden (wintermaanden) niet tot de enkels in de drek loopt.
<u>Dijkvaarten</u>
Verbinden dijkvaarten (baggeren) voor sloepenroute.
Maak diverse rondjes via Workum, via Ferwoude (korter rondje) en via Skuzum (kort rondje, ook voor suppen)
Verbinding Lytse Sylroute en Makkumer kanaal, alg eruit baggeren (Plan ALG)
Staande mastroute maken naar Skuzum combineren met cultuurhistorie en educatie. Kinderen met rugzakje inzetten
Investeren in dijkvaarten, bruggen verhogen naar 2.10 m.
Staande mastroute Makkum-Workum
Vaarverbinding van Makkum naar AWC Kornwerderzand. Dit kan met schepen, v.b. Visserij demoboten met projecten voor kinderen. De verbinding kan vanuit Makkum of vanaf het strand. Haven en Steiger liggen er al.
<u>Parkeren & parkeerbeleid</u>
Parkeren dagrecreatie Holle Poarte voor windsurfer en suppers nu hotel Vigilante nieuwbouw gaat plegen en er dichtbij het strand parkeren gaat verdwijnen.
Bewegwijzering verduidelijken
Goede bebording bij het begin van de Kerkstraat. Verkeer naar camping, strand en het parkeerterrein om Makkum heen leiden en niet door de Kerkstraat ivm drukte.
<u>Natuur & duurzaamheid</u>
Grasland achter de dijk geschikt maken voor weidevogels (graag investeren)
Herstel vogelkijkhut Makkumerwaard, in overleg met IFG bezoek aan eendenkooi
Reizende expositie vogelbescherming
Hoge bomen plaatsen aan de noord- en de zuidkant van de loods 'De Vries Scheepsbouw Makkum B.V.' om de loods vanaf de Zeedijk en de Harlingerdijk grotendeels aan het zicht te onttrekken.
Makkumerwaarden en Kooiwaard, natuurlijk peilpolder
Makkumerwaarden en Kooiwaard, periodieke droogval
<u>Verenigingen & Sport</u>
Op- en afstapplaats voor Suppers die vanaf strand al suppend het achterland in willen en er bij de haven moeilijk of niet uitkomen.
Suproute Makkum- Gaast
<u>Cultuur</u>
Kalkovens als kunst en koppelen met natuur door er vleermuisgrotten van de maken. Combineren achter Papiermolen met natuurzaken
Museum Makkum: cultuurhistorie Tichelaar aardewerk, omgeving en tour waag.
Beeldenpark Marco Käller op vuilstortplaats

Historische Scheepswerf Karel Helder
Renovatie oude kerk op de St. Maartensterp
Levend Schilderij Feadship
Strand
Strand verdiepen voor Makkum; werk met werk vismigratierivier
Hart van bloeizone Makkum
Bloeizone Makkum, belangrijk voor leefbaarheid
Outdoorplan Vuilstort
Mountainbike locatie bargekop
Outdooractiviteiten locatie bargekop
Ontwikkeling Tichelaar locatie
Diverse initiatieven
De Zilveren driehoek: weg-waterverbindingen Makkum-Bolsward-Workum
Makkum - Workum
Fietsverbinding
Wandel-Fietspad van Gaast door natuurgebied IFG naar uitkijkpost (rondje Gaast)
Wandel-Fietspad Zuiderzeedijk (rondje Gaast) verkeersveiligheid
Vaarverbinding opvaarten/dijkvaarten
Gaast
Onderzoek dorp Gaast
Gaast bereikbaar vanaf IJsselmeer
Piaam
Onderzoek dorp Piaam
Piaam Kooireed: Eendenkooi niet meer in bedrijf
Wandelen missing link Piaam - Idseghuizum
Wandelen missing link: Eendenkooien bij Piaam
Vogelkijkhut Piaam - De vogelkijkhut bij Piaam heeft een aantrekkelijke toegangsroutte. Een half verhard pad maakt de route beter begaanbaar. De brug op de route zou qua materialisering beter geïntegreerd kunnen worden met de omgeving.
Ferwoude
Onderzoek dorp Ferwoude
Uitbreiden woningbouw
Wandelen missing link: Ferwoude - Workum
Workum
Onderzoek stad Workum
Zeilwedstrijd centrum (It Soal)
Zeilwedstrijden centrum uitbreiden
Visie Workum
<i>Op- en afstapplaats voor suppers die vanaf strand al suppend het achterland in willen en er bij de haven moeilijk of niet uitkomen.</i>
Ontwikkelen van een kwalitatief aantrekkelijk historisch centrum met historische bewegwijzering
Versterken entrees Workum, sfeerbeelden bij alle ingangen
Herinrichting Begine als toegangspoort naar het centrum
Kwaliteitsimpuls braakliggend terrein Algerabuorren
Kwaliteitsimpuls entree Trekwei
Ontwikkelen van een karakteristiek kunstwerk op de rotonde
Zichtbaarheid historie Workum in openbare ruimte
Behouden en versterken zichtlijnen
Nylånnermolen - De Nylånnermolen ziet er ontoegankelijk uit door het gesloten hek. Buiten openingstijden kan je niet dicht bij de molen komen, en voor zover wij vanaf de weg konden beoordelen is er geen rustpunt. Door een bankje bij de molen te plaatsen en deze ook buiten openingstijden toegankelijk te maken wordt de molen een prettig en interessant rustpunt.
Bewegwijzering en routing
Betere (historische) bewegwijzering naar centrum vanaf toegangswegen
Bewegwijzering P-route
Bewegwijzering zwaar verkeer
Bewegwijzering watersport (ligplaatsen centrum)
Bewegwijzering naar het strand en naar natuurgebieden
Informatievoorziening centrum
Ontbording
Parkeren voor bewoners en toeristen
Parkeren entree centrum Workum (terrein Pipegaal)
Realiseren van camperplaatsen in het centrum van Workum
Verkeersplan opstellen voor historisch centrum (autoluw, eenrichtingsverkeer, seizoensgebonden keuzes, zwaar verkeer e.d.)
Parkeerbeleid vernieuwen

Parkeren Algeraburren
Uitbreiden parkeerterrein Sylspaed
Opwaarderen en (deels) verharden van parkeerterrein bij het strand
<u>Waterrijk Workum - bevaarbaar Workum</u>
Bevaarbaar water (sloepen-kanoroute Dolte en Dyksfeart-Droege Dolte-Yskeburrefeart)
Realiseren trailerhelling
Realiseren aanlegplaatsen voor sloepen
Versterken doorvaart dor verhogen van Beginebrug en Noorderbrug
Boodschappensteiger
Ontwikkelen van hogere vaste brug in de Hearewei om doorvaart rondje Workum mogelijk te maken (ook t.b.v. verkeersveiligheid)
Bruggen verhogen Yskeburrefeart
Verbeterde invaart vanaf noordzijde stad
Verfraaien havenkom voor binnenkomst schepen vanaf Ijsselmeer
Stimuleren van recreatie aan water
Verzanding vaargeul It Soal oplossen
Bevaarbaar maken vaart achter station
Versterken doorvaart door verhogen van Beginebrug en Noorderbrug
Praamvaren in de Workumerwaard van Gele polder naar Joukesjoerdspolder
Beurtvaart Workum-Makkum-KWZ
Kitesurf mogelijkheden toevoegen
<u>Kwaliteit en veilige verbindingen</u>
Op het routedeel over de Aaltjemeerweg en de Freerk Faberweg tussen Ferwoude en Workum zijn geïmproviseerde fietsknooppunten stickers aangebracht op de ANWB-paddenstoelen. Dit ziet er slordig uit en zal voor sommige recreanten onduidelijk zijn. Plaats hier de officiële paaltjes.
Begine als langzaam verkeersverbinding (alleen bestemmingsverkeer?)
Doortrekken van de Hearewei naar de Spoordyk
Versterken route voetgangers van supermarkt naar centrum
Aantrekkelijke groene ruimte Stedspolle
Historisch centrum beschouwen als een geheel van Dwarsnoard, Noard, Merk, begine tot Sud. Deze eenheid ruimtelijk versterken en oude verbindingen herstellen
Eenheid in straatverlichting en bebording
Verlengen afslag Sudergoabrege
Veilige overstek fietsers en voetgangers oa. Ielaak en Algeraburren
Kwaliteitsimpuls leegstaande panden
Kwaliteitsimpuls braakliggend terrein (oude boerderij)
Herbestemming Rooms Katholieke kerk
Versterken kunst- en cultuurvoorzieningen Noard. Voormalig pand museum Kerkelijke kunst beschikbaar maken voor wisselende exposities
Horeca aan het water
Realiseren rondwandeling met kleuren route Noard-Dwarsnoard-langs Dolte-centrum- Merk
Ontsluiten N359 met It Soal, Thomashof, bedrijventerrein It Soal en daarmee ontlasten hearewei en Sylspaed
Veilige knooppunten (langzaam verkeer)
Aanleggen van een fiets-wandelpad langs de Hearewei en Hylperdyk
Kwaliteit historie/scheepswerf behouden en versterken
Sylspaed autoluw/parkeervrij/eenrichtingsverkeer t/m Kettingbrug
Herbestemmen (bedrijfspanen rond Havenkom (woningen/watersport)
Aantrekkelijke en afwisselende (groene)route langs Suderseleane (toevoeging sport- en klimactiviteiten)
Ontwikkelen van openbaar pad langs het water bij bedrijventerrein It Soal
Strandtent It Soal
Realiseren van een fiets- en wandelpad langs Hylperdyk naar Hindelooopen
Verharden van het pad bij de Lieuwe Klazes Leane
Veilige verbinding naar sportschool
Realiseren van veilige fiets-/voetgangersverbindingen van woongebieden naar school en sport, station
Herprofilering Spoardyk, met aantrekkelijke fiets-, wandel en autoverbinding als groene laan (centrum-station)
Fiets- en wandelpad langs de parallelwei
Toevoegen van groen aan de Horsa en onderhoud+ aantrekkelijker maken van het park
Knooppunt t.h.v. de sporthal
Aanbevelingen voor uniforme uitstraling bedrijfspanen
Aantrekkelijk stationsgebied
Verbeteren beeldkwaliteit bedrijfspanen Horsa
Loopverbindingen upgraden en veilig maken voor langzaam verkeer
<u>Toekomstbestendig Workum</u>
Toevoegen van oplaadpunten voor elektrische fietsen en auto's in het centrum
Aanwijzen van locaties voor tiny houses projecten
Verbeteren groenstructuur
Daken bedrijfspanen gebruiken voor zonnepanelen
Plaatsing OV fietsen op It Soal naar het centrum
Energietransitie opstarten; Frieslandcampina betrekken
Bebouwing op maat t.o.v. de zon (ivm zonnepanelen)
Daken bedrijfspanen gebruiken voor zonnepanelen
Plaatsing van OV fietsen bij het station
Natuur i.c.m. energie langs de N359
Uitbreiding bedrijventerrein Burevaart voor de ontwikkeling van lokale bedrijvigheid

<i>Natuur</i>
Rust behouden in broedseizoenen w.b. de fiets- wandelpaden en bezoek Workumerwaard
<i>Workumerwaard</i>
Workumer Nieuwland, achteroever
Wandelpad langs Workumerwaard van uitkijktoren Gaast naar Slinkewei Workum
Fiets-wandelpad Slinkewei uitkijktoren naar Gaast
Vervolg wandelpad Workumerwaard van Slinkewei Workum naar It Soal Workum
Wandelen en/of fietsen missing link: Workumerwaard
Praamvaren in de Workumerwaard van Gele polder naar Jouke Sjoerds Polder
<i>Diverse initiatieven Workum</i>
Inrichting depot Slinkewei met mountainbike parcours. (Nog een herplantplicht).
Opvaart/Soldatengracht bevaarbaar maken tot aan Gaast.
Workum biologische tuinen Nieuwe invulling Klameare.
Nieuwe invulling Clameare
Slinkewei nu verhard en is aan onderhoud toe. Moet dit verhard moet blijven of kan dit onverhard zoals vroeger (cultuurhistorie)
Verplaatsen gemaal bij It Soal
Wandelpromenade over bestaande strekdam Stoenckherne met uitkijkpunt, aansluiten op wandelpad Workum - Hindeloopen
Fiets-wandelpad a la Paad lans it waad
Visstek in opvaart naar Workumer sluis
Historische panelen met info over Zuiderzeevisserij, paalschermen en dijkdoorbraken is gewenst.
Historie en cultuur langs de kust voor toeristen zichtbaar maken dmv panelen
Hindeloopen
Onderzoek stad Hindeloopen
Badpaviljoen, Ontwikkeling Europark (140 recreatiewoningen buitendijks)
Rede van Hindeloopen
Hindeloopen, Wandelpad en strand voorstel werkgroep stadsmakers R&T
Rondje Workum- Hindeloopen afmaken met wandelpad langs de Oosterdijk, verkeersveiligheid
Bestaand wandelpad Workum - Hindeloopen upgrade
Verbindingswandelpad Industrierrein naar Stoenckherne, verkeersveiligheid
Wandelpad van Hindeloopen naar Molkwerum over de dijk
Update kitesurfgebied Hindeloopen
Herstel strand Hindeloopen van stad naar Badpaviljoen
Strand van stad Hindeloopen, badpaviljoen tot aan vakantiepark
Vergroten strand dan ook scheiding aanbrengen (kite)surfers en strandgasten voor veiligheid
Wandelpad op de dijk Hindeloopen upgraden adhv plan No Hylpen
Vaarverbinding (sloepenroute)
Openbare sanitaire voorzieningen (haven)
Historisch aanzicht kades
Scheepshelling Blom
Visie Hindeloopen Stadsmakers
<i>Wonen</i>
Nieuwbouw sociale huurwoningen
Tiny houses
Woonboten voor permanente bewoning
Bestaande gebouwen inventariseren voor woningen/appartementen
Te grote huurwoningen splitsen
Kleinschalige woonvormen
Specifieke woonbehoefte Hindeloopen in kaart brengen
Geen huurwoningen meer verkopen
Eenkamer appartementen
Nieuwbouw voor senioren en starters, buiten de rondweg
Kangoeroewoningen
Gelijkvloerse woningen met gemeenschappelijke ruimtes
Voorrang op de (huur)woningmarkt
Voorwaarden creëren voor tweede woningen
Recreatief verhuur van woningen moet begrensd en bewaakt worden
Alle verpauperde woningen opknappen en tijdelijk recreatief verhuren
Eigenaren van leegstaande panden aanspreken
Het tegengaan van leegstand in de sociale huurwoningen, waar wel iemand staat ingeschreven.
<i>Toerisme</i>
Fietspad achter zeedijk
Verbinden wandelpad oude paden Brekkenpaad
Fietspad Molkwerum
Verbinden wandelpad oude paden Brekkenpaad naar Stavoren
Missing link G: Koudum - Hindeloopen
Bankjes
Fluister rondvaartbootje
Aantrekkelijker maken omgeving Fontein

VVV-functie terug brengen
Verfraaiing strand en dijk met strandaccommodatie
Parkeerbeleid: blauwe zone naar 3 uur
Seizoensverlenging
Toiletvoorziening
Toilet parkeren westkant Hindeloopen
No Hylpen zou graag op het oude voetbalveld een parkeervoorziening zien met toiletvoorziening. Dit is dichtbij het strand en dichtbij het centrum. De toeristen komen zo dicht bij de bezienswaardigheden en het strand. Het kan in de winter eventueel ook als ijsbaan dienen.
Veerdienst Makkum/Hindeloopen/Stavoren
Verblijfstoerisme stimuleren (tweede woningen)
Schape in zomerseizoen van de dijk
Recreatiewoningen op een recreatiepark
Verblijfstoerisme stimuleren.
<i>Leefomgeving</i>
Omgeving schoonhouden
Bloemenlinten voor insecten
In standhouden weidevogel populatie
Meer verantwoordelijkheid bij inwoners
Verloedering tegengaan
Voorkomen van uitwerpselen honden en schape (bij het strand)
Honden uitlaatveld
Actie steenbreek doorzetten
Geen industrie
Eigen voorbeeldfunctie
Braakliggende veldjes gebruiken voor bloemen
No Hylpen ziet graag op het oude voetbalveld een parkeervoorziening met toiletvoorziening. Dit is dichtbij het strand en dichtbij het centrum. De toeristen komen zo dicht bij de bezienswaardigheden en het strand. Het kan in de winter eventueel ook als ijsbaan dienen.
Herstructurering Kerkstraat/Molenweg
Elektrisch oplaadpunt
<i>Jeugd</i>
School moet open blijven
Goed verenigingsleven
Meer gebruik sportveld
Sportclinics jeugd
Skatebaan bij sportvelden
Muziekles op school, na schooltijd
Zolang mogelijk zelfstandig kunnen blijven wonen
Molkwerum
Herstel sluis en kleine steiger voor aanleg sloepen.
Overtoom bij sluis Molkwerum
Upgrade strand Molkwerum, wordt veel gebruikt door omwonenden en campinggasten
Lage bruggetjes langs de Dijkvaart Stavoren - Molkwerum - Hindeloopen. verhogen tot 2.00 meter
Bocht fan Molkwar, periodiek droogval
Lage bruggetjes langs de Dijkvaart Stavoren - Molkwerum - Hindeloopen verhogen tot 2.00 meter
Stavoren
Herbouw stationsgebouw
Omgeving station, aantrekkelijke toegangspoorten
Bij de start van het fietspad langs de Noorderdyk vanaf Stavoren naar Molkwerum is het fietspad onduidelijk aangegeven.
Missing link: Molkwerum - Stavoren
Ontpoldering, ruimte voor natuur, water en recreatie
<i>Strand en omgeving</i>
Kleinere stranden - De hele kleine (idyllische) stranden zoals die tussen Stavoren en Laaksum staan niet aangegeven vanaf de weg. Dit maakt ze lastig te vinden voor recreanten, zeker wanneer zij voor het eerst in dit gebied komen. Deze strandjes hoeven niet heel opvallend aangegeven te worden, maar er moet wel gezorgd worden voor voldoende hints, zoals voldoende ijzeren leuningen zodat men weet dat hier iets achter de dijk is en men makkelijk over het hek kan stappen. Deze punten kunnen worden geaccentueerd met een klein bordje waarop staat aangegeven dat er een klein strandje achter de dijk ligt dat toegankelijk is voor recreanten.
Strekdam/pier aanleggen voor natuurlijke vorming strand en tbv zwemsport. Achter voorstraat 64
Natuurvriendelijk wandelpad over de dijk van de oude vissershaven naar de nieuwe Frisosluis (geen straatverlichting aanbrengen) (plan ingediend bij Stadsbelang Stavoren)
<i>Kwaliteit beheer & onderhoud</i>
Verplaatsing Nautisch Kwartier?
Herbouw restaurant bij Hanzekwartier
MFC de Kaap in zwaar weer
Voorstel werkgroep Omgevingsfonds Stavoren
Vestingwerken
Verzoek om gezamenlijk een visie te ontwikkelen voor Stavoren
<i>Dagbesteding</i>
Dagbesteding bij nautische ondernemers
Laaxum
Haventje Laaxum (onderdeel VFIJ)
DB Warns heeft plan ontwikkeld voor opknappen haven Laaxum en omgeving
De horecagelegenheid bij Laaksum, V.O.F. Overwijk, is als 'een sfeervol zootje' te betitelen. De patatwagen die hierbij staat is niet bevorderend voor de beleving, net als het vervallen pand aan de haven. De locatie heeft wel een kleinschalige kwaliteit.
Verbindingen en beleefbaarheid
Kwaliteit bestaande elementen

Koudum
Wandelpad naar uitkijkhut Hauksfeart
Wandelverbinding rondje uitkijkhut Hauksfeart
Oude boerderij gekocht door It Fryske Gea
Ontwikkelingen Kuilart
Ontwikkeling havengebied
Ontwikkelingen woningbouw
Ontwikkelingen Galamadammen
Warns
<i>Bereikbaarheid</i>
Drukste brug van Friesland voor vaarverkeer
Slechte bereikbaarheid OV
Zwemlocatie Reade klif en parkeervoorzieningen
Missing link: Bakhuizen - Hemelum - Warns
Upgrade parkeren Reade klif met watertappunt, toiletvoorziening en plek om te schuilen tegen regen/zon
Op de fietsroute ten noordoosten van Warns, bij jachthaven Marina Friesland, missen knooppuntbordjes bij het afgezonderde fietspad. Fietsers weten zo niet zeker of ze de weg of het fietspad moeten volgen. De situatie is dan nog niet te overzien dus zij kunnen niet weten dat beide wegen op dezelfde plek uitkomen.
<i>Voorzieningen</i>
Geen draagvlak badhuisje Reade klif
Herdenkingssteen Slag bij Warns - De herdenkingssteen bij Warns is gelegen op een mooi uitkijkpunt. De informatie over de steen is in drie talen beschikbaar en er zijn voldoende parkeerplekken. Dit punt zou verbeterd kunnen worden door een watertappunt toe te voegen, zodat dit monument nog meer als rustpunt kan functioneren voor fietsers.
Tacozijs-Sondel-Nijemirdum- Oudemirdum- Mirns
Uitbreiding bos- en landgoederen op de kwelderwallen en in Gaasterland voor het versterken van de recreatieve structuur en ontlasting van de recreatiedruk in bestaande natuurgebieden.
Joodse begraafplaats 'Tacozijs' - Door de dichte begroeiing is de begraafplaats vanaf de weg in de lente en zomer niet zichtbaar, ook staat het kerkhof niet goed aangegeven. Recreanten die over de Plattedijk fietsen, rijden of lopen zullen hierdoor niet snel een kijkje nemen bij de begraafplaats. Een gemiste kans.
Seedyk Kiekje - Het elektronisch gastenboek bij het uitzichtpunt over de Steile Bank (aan de Sanfeartsdijk) is leuk bedacht, maar op het moment dat wij dit punt bezochten werkte het niet.
Huitebuurtser buitenpolder, achteroever en landbouw
Tacozijs, achteroever
Een extra fietsknooppunten paaltje of richtingbord op de t-splitsing tussen de Beuckenswijkstraat en de Delbuursterweg zou het makkelijker maken om de goede route te vinden voor fietsers die Sondel bezoeken.
Molen 't Zwaantje - De route door het weiland naar 't Zwaantje (Nijemirdum) is niet geschikt voor fietsers. Daardoor zullen alleen echt geïnteresseerde bezoekers de molen van dichterbij gaan bekijken.
Luchtwachttoreen Oudemirdum - De luchtwachttoren bij Oudemirdum kan een interessant punt zijn voor recreanten in de interessegroep. Het is de enige luchtwachttoren in Friesland die bewaard is gebleven. Helaas is de toren slecht onderhouden en dichtgetimmerd. Om het cultuurhistorisch potentieel te benutten van dit monument en een mooi uitzichtpunt in het gebied toe te voegen zou deze weer toegankelijk moeten worden gemaakt voor publiek.
Oudemirdumer Klif - De beleving bij het uitzichtpunt het Oudemirdumer Klif zou aanzienlijk worden verbeterd wanneer recreanten hier het gebied in kunnen lopen langs de kust om zich zo nog meer onder te dompelen in de mooie natuur. Het pad naar het Klif toe is ook bedoeld voor mindervaliden. De begroeiing komt nu echter over het pad waardoor het voor hen niet geheel geschikt is. Beter onderhoud is hier noodzakelijk.
Een aantal bordjes van de Stenenroute Gaasterland - in ieder geval die in het zuiden van Oudemirdum bij de kruising tussen de Marderhoek en de Jan Schotanuswei, en die bij het uitkijkpunt bij de Huitebuurster Buitenpolder - zijn vervaagd en daardoor niet meer leesbaar. Deze moeten vervangen worden.
De route naar knooppunt 22 moet beter aangegeven worden bij binnenkomst in Oudemirdum vanuit het zuiden op de kruising tussen de Marderhoek en de Jan Schotanuswei.
Bij knooppunt 22 moet het knooppunt paaltje bij de plattegrond worden gezet zodat het overzichtelijker wordt voor de recreant. Nu staat hier heel veel informatie verspreid over het kruispunt.
Klokkentoeien (Mirns, Skarl), boerderijen, landhuizen, kerken. Deze elementen dragen allen bij aan de positieve IJsselmeerkustbeleving, maar vooral als interessante achtergrond omdat ze in de meeste gevallen niet te bezoeken zijn. Het kan een interessante toevoeging zijn om enkele plekken als culturele of geschiedkundige bezienswaardigheid open te stellen.
Vogelkijkhut Mirns - De route naar de vogelkijkhut in Mirns is een stuk minder fraai dan die van de andere hutten. Er staat scheef, slordig hekwerk op de route en voor de grote opgang is gebruik gemaakt van metalen roosters. Dit is een stuk minder mooi dan de gang die bij de andere hutten wordt gecreëerd door de houten schuttingen. Verder kan het graspad aan de kust-kant van de zeedijk erg glad worden. Een vorm van halve verharding biedt uitkomst.
Mokkebank, achteroever en wandelpad
Missing link J: De Hege Gerzen
Missing link K: Nijemirdum - Sondel - Lemmer fietspad
Missing link K: Nijemirdum - Sondel - Lemmer wandelen
Missing link L: Lemmer - Woudagemaal
Lemmer
Plaats op strategische plekken van de fietsknooppuntenroute bij Lemmer hoge bomen en struiken om de N359 bij Lemmer, het industrieterrein en de haven voor een deel aan het zicht te onttrekken.
Haal het hekwerk om de Beach Club bij Lemmer weg om een fraaier uitzicht te creëren.
In het centrum van Lemmer missen bordjes naar het Woudagemaal. Ook dichtbij de afslag mist informatie.
Waar in Lemmer de Nieuwe Dijk overgaat op de Plattedijk mag een extra bordje of paddestoel met daarop plaatsen en afstanden aangegeven. Zo worden recreanten bevestigd dat ze de goede kant op gaan.
Nabij het strand van Lemmer is het fietspad onduidelijk. Vanaf het centrum komt men op een splitsing in het pad waarbij geen informatie wordt gegeven over de verschillende keuzes. Het is onduidelijk of fietsers de Plattedijk of de parallel gelegen fietspad over de dijk moeten nemen.
Na de afslag van de N359 bij het Woudagemaal komt men op een punt waar heel veel verschillende informatieborden staan. Dit punt is niet overzichtelijk en kan verbeterd worden door de informatievoorziening te versimpelen en logisch te groeperen.
Woudagemaal (Lemmer) - Als men de weg naar het gemaal volgt, komt men langs een parkeerplaats die niet bedoeld is voor bezoekers. Dit is niet duidelijk aangegeven wat verwarrend veroorzaakt.
Musea Lemsterhoek - In Lemsterhoek liggen twee kleine musea voor zeer specifieke doelgroepen: het Duikmuseum en het Indian motorcycle museum. Voor deze recreanten zou het handig zijn als beide musea met borden worden aangegeven.
Lemster Rien

